

ГЛАС ВАСОЈЕВИЋА

БРОЈ 30 · БЕОГРАД, О АРАНЂЕЛОВУ ДНЕ 2013.

· СПЕЦИЈАЛНО ИЗДАЊЕ ·

ЊЕГОШ ГЕНИЈЕ И БЕСМРТНИК (1813-2013)

Штампањем специјалног издања „Гласа Васојевића“, Удружење Васојевића се укључује у обележавање велике годишњице, два века од рођења генија и бесмртника, црногорског владике и господара, „највећег Србина међу песницима и највећег песника међу Србима“, Петра Петровића Његоша. Песника који би и да „сав наш народ изумре, јасно и горостасно сачувао његов лик међу народима“, како је констатовао Милош Црњански.

Специјално издање „Гласа Васојевића“ појављује се уз велику годишњицу и, нимало случајно, о слави Васојевића Аранђеловдану: генијални песник и господар Црне Горе био је најпре владика, најпознатији, уз Светог Петра Цетињског, међу његовим, такође гласовитим, претходницима.

Митрополит Амфилохије

ЦЕТИЊСКИ ПУСТИЊАК И
ЛОВЊЕНСКИ ТАЈНОВИДАЦ

Житије Светог Митрополита Петра II

На Цетињу је 19. маја свечаним литургијским уношењем у Цетињски манастир иконе Светог Митрополита Петра Другог – Цетињског пустињака и Ловњенског тајновидца, установљен датум празновања Митрополита Петра Другог Петровића Његоша за светитеља Цркве Божије на подручју Митрополије црногорско-приморске. Београдски недељник „ПЕЧАТ“ објавио је благословом митрополита Амфилохија житије, тропар и кондак Светом Митрополиту Петру Другом Ловњенском Тајновидцу. Из текста митрополита Амфилохија, интелектуално и песнички вероватно најближег Његошевог „сродника“ на црквеном „трону“ који је „Гласу Васојевића“ „Печат“ уступио, објављујемо шире изводе.

Свети Петар Други – Цетињски пустињак и Ловњенски тајновидца, који је у свом предсмртном завјештању захвалио Господу што га је „...на земљи над милионима и душом и тијелом украсио...“; богонадахнуто је изабран од свога Светога стрица Петра Првог за наследника на трону цетињских митрополита и црногорских господара, с надом која се испунила и остварила „...да ће бити човјек од посла и разума, колико је Преблаг Отац небесни благословио подарити...“ Рођен је 1. новембра љета Господњег 1813. на Његушима, од оца Тома Маркова и мајке Иване, рођене Пророковић. Овај свештени изданак Светородне лозе Петровића, Раде – Радивоје Томов (име које је добио на Светом крштењу) наслиједио је од свог оца дар подвижништва, то јест „посла и разума“ по прозрењу његовог Стрица, а од мајке дар осјетљиве стаменисти и пророштва. Васпитан од побожних родитеља у страху Божијем, попут цара Давида, писца чудесних Псалама, прве године свог дјетињства провео је као његушки пастир, пењући се са својим стадом на Ловњенске вршине.

„МОЛИ СЕ БОГУ И ДРЖИ СЕ РУСИЈЕ !“

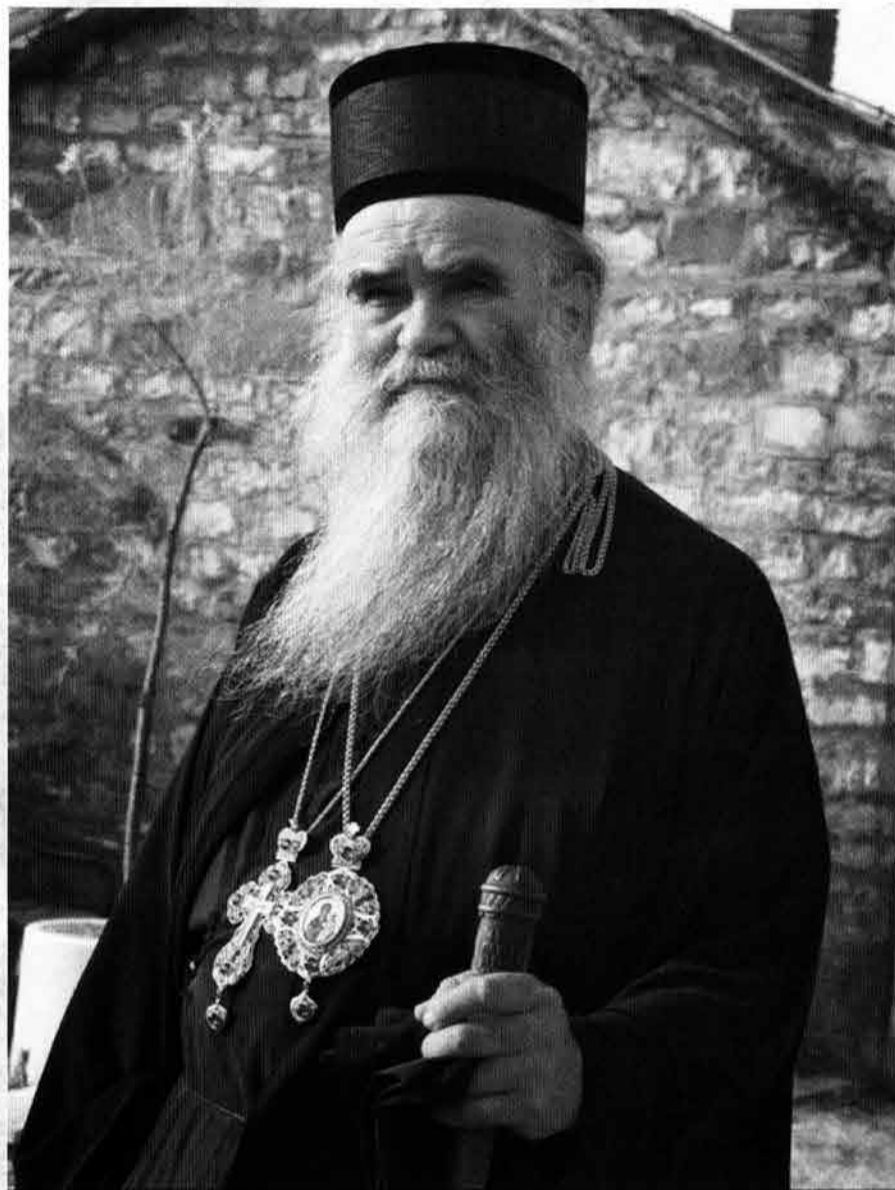
Примијетивши његову бистрину, живахност и радозналост, његов Свети стриц га је убрзо довео код себе у Цетињски манастир за манастирског ђака, нарекавши га за свога наследника. Тако је Свети Петар био његов први васпитач и учитељ. Његов примјер и светитељска личност су обиљежили и запечатали сав потоњи живот младог Радивоја, будућег владике Петра II, митрополита и господара Црне Горе.

Митрополит пише потом о Радевом школовању најпре у манастиру Савина па у Топлој. Кад се на Цетињу појавио „распевани“ Симе Милутиновић Сарајлија, млади Раде се вратио у Цетињски манастир. Постао је његов ђак. Милутиновић је у њему пробудио песнички дар, љубав према народној песми, хеленској мудрости и песништву. Сво то његово школовање, међутим било би недовољно и штуро да се у њему самом није разгорела тежња за науком, знањем и ширим образовањем. Док је са Симом читао Дантеову „Божанствену комедију“, доцније, као митрополит учећи француски језик, на француском је читао Свето писмо и пјеснике, а на руском – све што му је до руку долазило.

Но, прије него што је сазрио умно и духовно, прије него је „имао чесова ученија“ и „свијета видио“, на његова слабашна плећа је пало бреме одговорности за Цркву и народ.

У његовој седамнаестој години (1830) његов Свети стриц се упокојио. Он га је питао пред упокојење: „...Господару, виђу да ћете умријети, него шта ћу ја сад? ...“

Свети се усправио, сио на постељу, па му рече: „...Ја ти сад помоћи не могу ништа, но ти ево најпоследње ријечи од мене: Моли се Богу и држи се Русије!“ То изговори, по свједочанству самога Петра II, „...и у исту минуту предаде душу у руке Господње...“

Митрополит Амфилохије

Сам Његош пише да дуго времена његово прежалосно срце није могло зауставити сузе „за мојијем оцем и благодјејем (добротвором)“. Но, по свој тој жалости која га је постигла, имао је „...тврду надежду на Свемогућег Створитеља и сирих утјешитеља...“, као и на „...јединородну покровитељницу и обранитељницу Русију...“

УЧИО ПО ЗВЕЗДАМА

Да не би дошло до крвопролића, одмах по упокојењу Св. Петра, њега су прије него је пострижен, и рукоположен у свештенички чин, увели у цркву, обукли у архијерејске одежде и свечано извели пред народ да цјеливају руке свог владике и новог господара. Исто тако је неколико мјесеци касније „по принужденију главара и народа“ 31. јануара 1831. године, од призренског владике кир Захарије замонашен, рукоположен и произведен у чин архимандрита, у Комском манастиру, управљајући у том својству Црном Гором до 1833. године. Чињеница пак да се овај Ловњенски тајновидца „по звијездама учио богословију (богословљу)“, а не по књигама, садржи у себи и једну добру страну непроцјењиве вриједности: сав његов живот и његово дјело засновани су на догађањима, пронесеним кроз мукотрпни лични опит, и на виђењима дубљих оностранних и оностранних тајни живота. Било да се ради о оностраном и оностраном добру и злу, свјетлости и таму, Богу и Сатани, бићу и ништавину, животу и смрти – све је то код овога „сирека тужног, без иће икога“ – било стварност и доживљај, а ни у ком случају фантазија, ни пјесничко привиђење, још мање књишко-поетско маштање.

Митрополит Амфилохије

ЦЕТИЊСКИ ПУСТИЊАК И ЛОВЊЕНСКИ ТАЈНОВИДАЦ

Житије Светог Митрополита Петра II

Када он каже за своју судбу да мисли да је „...нејма подобне на земљи: Ад на мене са проклетством риче, сва му гледам гадна позоришта...“ требало би му дословно вјеровати: то није за њега пјесничка метафора, него најдубља стварност његовог живота. Заиста, Његош није био обични епископ, па ни обични хришћанин. Он својом поруком и својим изворним свједочењем Бога и Христове вјере не понавља на уобичајени начин научену вјеру и исповиједање прошлих поколења.

МНОГОСТРАДАЛНИ ЈОВ

Петар II Цетињски је истовремено праотац Јаков који се непосредно с Богом сусреће и бори; он је многострадални Јов, чији јади кад би се добро измјерили и заједно невоља његова метнула на мјерила – претегла би пијесак морски (Јов. 6, 2-3). Али и Јов који је задивљен пред Тајном, јер је све за њега неразумљиво и чудесно „...те не може знати...“, и који по искуству додаје: „...Ушима слушах о Теби, а сада Те око моје види. Зато поричем и кајем се у праху и пепелу...“ (Јов. 42, 3-6). Он је и Мојсије боговидац и законодавац који се у четрдесетодневном посту пење на гору Синајску, која се „...сва димљаше, јер сиђе на њу Господ у огњу; и дим се из ње подизаше као дим из пећи, и сва се гора тресијаше веома...“ (2 Мојс. 19, 16-18; 24, 18), на Гору, на којој је видио славу Божију (ср. 2 Мојс. 33, 18-22; 34, 34-35). То посвједочује Његошева Луча микрокосма, коју он пише у току Васкршњег 40-дневног поста, описујући исто оно о чему говори великопосно богослужење – од Адамовог изгона из раја до Христовог Васкрсења.

У Лучи, вођен свјетлоносним Анђелом, он се успиње до „Горе трондржне“ и у „преливима њезине свјетлости“, доживљава и описује виђење „Божанског престола свесветија“ на којем се служи Свештена свекосмичка Литургија.

ЗЕМАЉСКА ДРАМА – ОДРАЗ НЕБЕСКЕ

Иначе за Светог тајновидца Његоша, оно што се догађа на небу (рат Сатане са арханђелима Михаилом и Гаврилом и Божја побједа уз Сатанино прогнање у Ад) догађа се на земљи. Земаљска драма је одраз и пројава небеске драме, и као што је Бог побједник на небу, тако у Христу, Његовом Крсту и Васкрсењу, Он побјеђује у времену и есхатону (вјечности). Човјек „изгнат за врата чудества“, прогнат из Раја на земљу, воље је слободне и његова „душевна таблица“ је с обе стране исписана „...с два сасвијем противна закона: на једној је закон правде Божје...“, а на другој „...зла свакога црњи су закони, адски спомен веза са Сатаном...“ (ово је истовјетно са апостолом Павлом који се радује „...Закону Божјем по унутарњем човјеку...“ и при том „...види други закон у удима својим који се бори против закона ума мога, и поробљава ме законом гријеха, који је у удима мојим...“ (Рим. 7, 22-23).

Та земна драма свима припада, али се посебно огледа у судбини Црне Горе и Његошевог Српског народа, у сукобу Крста и полумјесеца, праве и лажне вјере, злоће и зависти као адског наслеђа које човјека „ниже скота ставља“ и ума који га изједначава с бесмртнима. Сав живот Светог владике одвија се у знаку тог сукоба праве и лажне вјере, правде и неправде, слободе и тирјанства. Није чудо што пред упокојење и сам каже да га је „...уморила ова крвава и бурна

катедра, на коју се попео ево 20 година...“ Трудио се да брани „...праву вјеру, кукавну сироту...“ по његовом начелу новозавјетне вјере „...нека буде што бити не може...“ Хришћанска вјера је права вјера за разлику од лажне вјере – турске. Она је трезвумна, зато он одбија да пољуби вериге Св. Петра јер „Црногорци не љубе ланце“. Човјек је сам по себи нико и ништа, без „искре бесамртне“, Богом дароване. Смиреноумље је темељ његовог знања, а не гордост људска, макар она била и папска. Он знаде да „све што блатној земљи припада то о небу поњатија нема;/ духовни је живот на небеси;/ материје у царству гњилости“. Његов однос према римском папи, према Петровом „непогрјешивом“ примату, изразио је у Риму његов пратилац сердар Вук Средојевић, простим, али дубоким ријечима: „Овај Свети Петар, што је у Риму, три пута се одрекао Христа, а наш Свети Петар, што је на Цетињу – није ниједанпут.“

РАНА ОД „ЗЛА ДОМАЊЕГА“

У борби за праву вјеру и одбрани „чести и имена“ задобио је (1832) тешку рану у ногу на Везировом мосту, при покушају ослобођења

Подгорице од Турака; другу рану је добио од „зла домаћег“ трудећи се да уведе закон у Црмници. У Котору је трован од римокатоличких Аустријанаца (1834). Забрањено му је да богослужи у Боки и Далмацији и да се среће с Православнима, скупљање уља за манастир Острог, као и долазак вјерних са Приморја на Цетиње за проглашење за Светог његовог стрица Петра I. Оптуживан је да није волио богослужење, али свеукупно његово дјело потврђује да је он био човјек дубоке молитвености и непоновљиве свекосмичке религиозности (што потврђује у својој „Религији Његошевој“ њему сродни Свети владика Николај Велимировић).

Оно што је недостајало како њему, тако и његовој пастви тога времена, али и времена Светог Петра I прије њега, и Црној Гори послје њега, није истинско богослужење и вјера, него спољашња црквеност и побожност. За овог Светог тајновидца, Литургија која се служи у времену, оваплоћењем Бога Слова и Његовим Васкрсењем, на земним Саборима, слика је и одсјај и наставак Свештене службе која се служи од искони на „Престолу Свесветија“, гдје су сви свјетови „круна Бога истинога/ са којом је сам себе вјенчао над вјечношћу и над временима.“

Петар II Петровић Његош
(слика словеначког сликара Јожефа Томинца)

Митрополит Амфилохије

ЦЕТИЊСКИ ПУСТИЊАК И
ЛОВЊЕНСКИ ТАЈНОВИДАЦ

Житије Светог Митрополита Петра II

Свети Петар I Цетињски

За тај недостатак су постојали многи разлози: на првом мјесту обичајност у Цркви тога времена, а онда – постојање у то вријеме веома малог броја храмова (сем манастирских), беспуће и немогућност њиховог посјећивања, необразованост свештенства и његова укљученост у оружану одбрану голог живота, свога и народног, од турског насиља. Тако су силом прилика сами домови постајали црква, црквени живот је пренијет на породицу која је почивала на тврдој Божијој вјери, на страху Божијем, просвећивана постом и личном молитвеношћу (то су у своје вријеме примјећивали и латински унијатски мисионари, чудећи се како се православни народ најстроже држи свих постова, а не зна ни „Богородице Дјево“, ни „Оче наш“) – крунисаном ријетким (тада уобичајеним) Причешћем.

ПЕТО ЈЕВАНЂЕЉЕ

Сабори народни су бивали на велике празнике, особито за Божић и Васкрс, за Тројичиндан и Госпођиндан, уз Свето Причешће, ријетко, али дубоко уграђено у душу народну, као „Светиња над Светињама“. Ту дубоку вјеру и вјерност правој вјери, Часном Крсту и Васкрелом Христу, Цркви Православној – Свети Петар, богонадахнути пјесник цетињски, описао је тако дубоко у свом Горском вијенцу. Није нимало случајно Горски вијенац често памћен наизуст, у српском народу, нарочито у Његошевој Црној Гори присутан и прихваћен као „пето Јеванђеље“. На празничном светковању народ се сабира око цркве, „да слуша Божју Летурђију и да воде коло око цркве“. Вјера Његошева је вјера голготска, вјера жртвовања на Христологици начин. Најстрашније је похулити на вјеру Христову, облачити се у „вјеру крвничку“. Само „плахи и лакоми“ хули на вјеру прађедовску; жртвом косовском обилићком, та вјера, постаје „вјера Обилића“.

Вјера се вјерује, чува и брани, не ријечима и спољашњим церемонијама – него „просипањем крви“, „свенародном жртвом“ и ношењем Крста Христова часнога („Крст носити нама је суђено“, „Васкрсења не бива без смрти“): „...Удри за крст за о б р а з ј у н а ч к и ...“ У времену у којем „крв праведна дими на олтару“, у којем су се „ћивоти у прах развејали“, па и „...земља стење а небеса ћуте...“, у којима је вјера права постала „кукавна сирота“, у којем су се „некрићу горе усмрдјеле“, па није остало „Крста од три прста“ – Свети владика је „многа зажега канђела, на олтару Цркве православне“; чак и његови слијепци долазе да поджену колико могу „...огањ свети на олтару, на олтару Цркве и поштења...“ Само „хула на свештени ћивот“, на голготски гроб Христов, то је оно што му „прса у тартар претвара“, само „дивна жртва“ „пред олтаром Цркве и племена“ од тога спасава, са аврамовским жртвовањем и позивом: „... нека буде борба непрестана, нека буде што бити не може...“

СИРАК ТУЖНИ

Без обзира на то што „ад на њега са проклетством риче“ и што му непрестано „гледа грдна позоришта“, његова нада „неугасиво вољом Творца блиста“. При томе је он свјестан да је „...сирак тужни без иђе икога...“ и да „...наде више нема ни у кога, до у Бога и у своје руке...“; његове „надежда“ се рађа из Живоносног Гроба Христова; њиме свјетлост Христа Васкрслога обасјава васиону гробницу свих свјетова, видљивих и невидљивих; та наша надежда, нада Лазаревог и Милошевог потомства, закопана је „...на Косово у једну гробницу“ Њоме је и Косово једном засвагда постало причасно Христовог гроба и Голготе „ С в е т и г р о б б е с м р т н о г ж и в о т а “ . Не само Луча, него и све Његошево знање засновано је на Откривењу (анђела чувара), на виђењу Тајне. Несумњиво је, дакле, оно што је до данас од многих остало скривено и засијењено њиме као пјесником, филозофом, народним господарем, да је Он заиста један од великих Отаца Цркве Христове и њених апостола. Уткан у свакидашњи живот свог народа и свога времена, на људски, природан, свечовјечан начин, он је ипак остао усамљеник, који је мојсијевски Боговидно претворио Ловћен и Ловћенску гору у гору Хорив и Синајску гору, гдје му „Свемогућство Светом тајном шапти“. Само кроз Христологику и скривено од многих његово повлачење „на пусто мјесто“ било је могуће да доживи оно што је записао у Лучи микрокозми: „...Све дивоте неба и небесах, све што цвјета лучам свештенијем, мирови ли ал’ умови били, све прелести смртне и бесмртне, шта је скупа ово свеколико, до општега Оца поезија...“

Плод свеукупног његовог животног подвига, његова вјера и опредељење за непролазно Царство небеско садржан је у његовом јединственом предсмртном Завјештању: „...Слава Тебе, показавшему нам свјет... Хвала Ти, Господе, јер си ме на земљи над милионима и душом и тијелом украсио. Колико ме је од мога ђетињства Твоје непостижимо Величество топило у химне, у химне божествене радости, удивљенија и велелепоте Твоје, толико сам биједну судбину људску са у ж а с о м р а с м а т р а о и о п л а к и в а о . Твоје је Слово све из ничега створило, Твоме је закону све покорно.

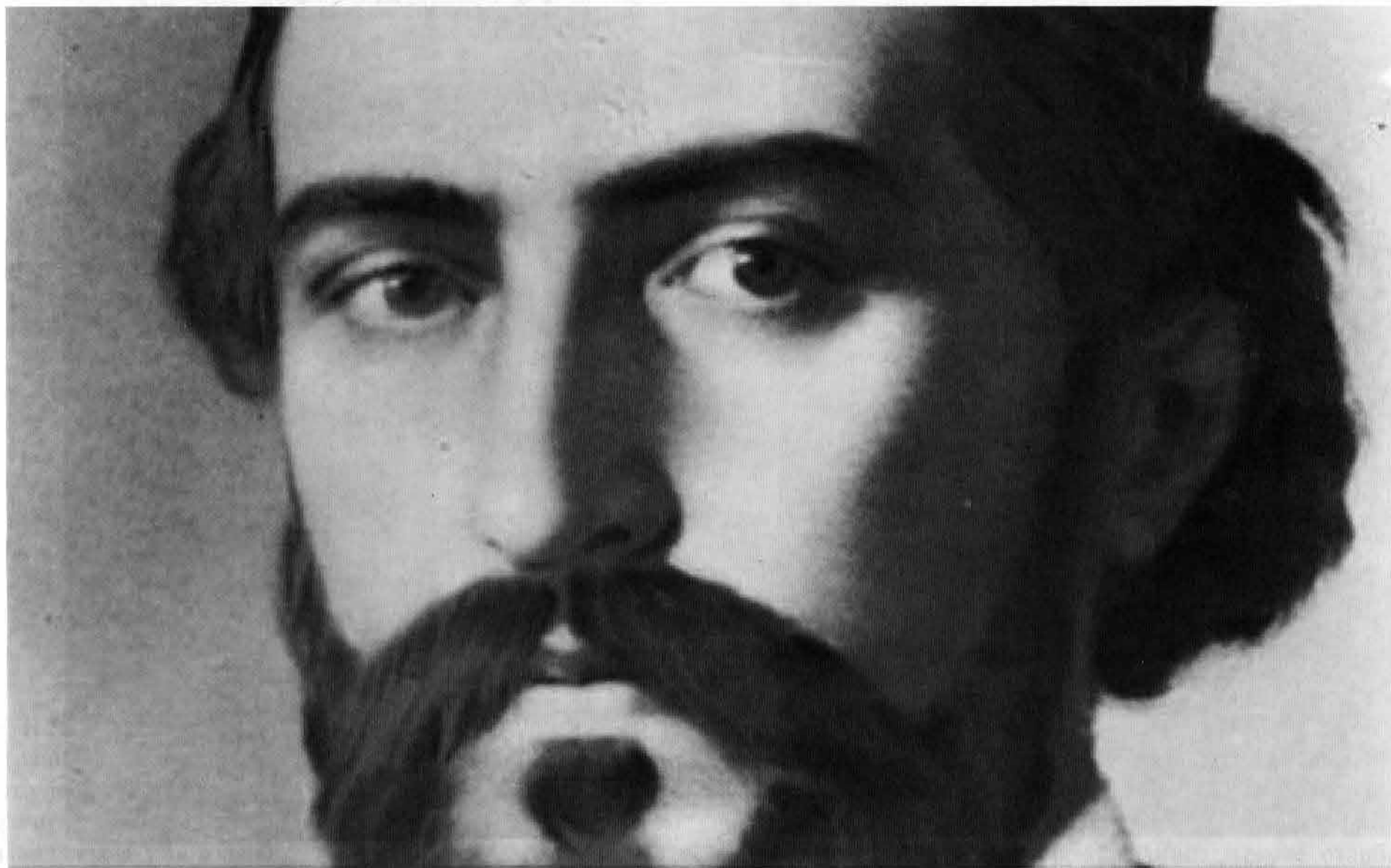
Човјек је смртан и мора умријети. Ја са надежом ступам Твојему Светилишту Божественом, којег сам свијетлу сјенку назрио јоште са бријега којег су моји смртни кораци мјерили. Ја на Твој позив смјерно идем или под Твојим лоном да вјечни сан боравим, ил’ у хорове бесмртне да Те вјечно славим...“

Какво му је било рођење, дјетињство, изабрање на вјерну службу Богу и људима и сав његов крстоносни кратки земаљски живот, такво му је било и упокојење.

Митрополит Амфилохије

ЦЕТИЊСКИ ПУСТИЊАК И
ЛОВЊЕНСКИ ТАЈНОВИДАЦ

Житије Светог Митрополита Петра II

Његош: очи које су много и далеко виделе

Тражећи лијека својој тјелесној бољки у Приморју, Трсту, Италији, до Напуља и Рима, вратио се Цетињском манастиру и Ловћену да би се и на њему испуниле његове богонадахнуте ријечи: „...ђе је зрно клицу приметно, онђе нека и плодом почине...“ Док се његов Свети стриц Петар I упокојио уочи Лучиндана (није ли и то неко Божије знамење?), он се упокојио на сам Лучиндан у 10 сати (19. октобра 1851. љета Господњег), оставивши завјештање да га кад умре „копају на Ловћен, код нове цркве“.

ДВА ЦРНОГОРСКА КОЛОСА

По свједочењу очевица – „...при здравој памети мирно се исповиједио и причестио, па са раширеним рукама рекао: „...Боже, Света Тројице, помози ми! Боже и Света Госпођо, предајем ти на аманет Црну Гору! Свети Арханђеле Михаило, прими моју грешну душу“. За час до смрти, свједочи очевидац, он је устао с постеље, обукао се и почео читати молитве; после је сио на постељу, позвао сенаторе рекавши им: „...Живите мирно са свима“ и обавијестивши их да је своје Завјештање оставио код руског конзула Гагића у Дубровнику... Потом је опет легао у постељу, прекрстио се, и није прошло пет минута како је предао дух Богу, простревши се на страмац свога стрица Петра...“

Присутни су задивљени рекли: „Гледали смо људе како умиру, али овакве јуначке смрти као Господаре – заиста никад видјели нисмо, нити ћемо видјети...“ Обучен је у богате архијерејске одежде, са митром на глави и крстом у руци. Метнули су му на врат и напрсни крст, као кад служи службу Божију. Пренијет је у цркву „(ис)прућен преко све цркве, у одру с отвореним очима, засуканим брцима, изгледао је кажу, као жив, и мирисао као ружа, али као свет“. Кад су казали мајци Ивани да је умро рекла је: „Није ми умро, не! Он је мене жив!“ На погребу у гроб његовог стрица било је преко 100 свештеника и до 4.000 душа... Није пренијет, по завјештању, на Ловћен, због великог невремена. О Ловћену и гробу Светог владике записао је Љуба Ненадовић (1882. године) после посјете Цетињу и Ловћену, између осталог и следеће: „... Ловћен је уздигао његов гроб, више свих словенских брегова...“

На дну Ловћена он је и угледао овај свијет, на врх Ловћена гледа га овај свијет. То је планина његовог дјетињства, његове младости, његове поезије... Његов гроб (гроб Цетињског Пустуњака) лежи у пустињи. Већега и постојанијега споменика нема; пирамиде, гробови египатских краљева, шта су друго него мала гомила камења према Ловћенском врху, према Владичином споменику!? И кад на овом свету нестане брегова и људи, мени се чини, још ће трајати два црногорска колоса: Ловћен и Његош...“

Исидора Секулић

ИЗГЛЕД И ЛИК ВЛАДИКЕ РАДА

Најоригиналнији и најдаровитији човек кога је Српство дало

Исидора: „У лику је носио знак изузетности.“

Исидора Секулић

Митрополит Петар (Први) проницао је очима и памећу да нађе зелену и брсну грану (за наследника) Меркао је и стас и лик, и добар глас, и умно чељаде. Два пута је изабрао међу синовима своје браће, али није било среће с наследницима. По трећи пут, најстарији и најлепши међу Петровићима тога времена био је Раде, син Митрополитова брата Тома.

О Радовој озбиљности и памети, и о нечему што у себи крије, ишао је најбољи глас. Дечак тај, и младдић, растао је и стасао, слажу се сви у томе, необично складно и скројно, али и необично нагло. Добар је и тачан онај портре дечака Рада који нам је сачувало усмено предање: „Право хајдуче, лепо је умео носити пушку, добро гледати низ пушчану цев, али како је нагло растао, вавек је ходао у окрчалом оделу и био смешан“.

...Енглески чувени државник Гледстон гледао је слике Црногораца, слушао приче о њима и закључио, најзад: „Царска раса“! Прави цар у тој царској раси био је, несумњиво, Његош.

...А као „бега“, као бесно господство, морала је Црногорца Његоша видети кадуна Али – паше Сточевића, с којим је Владика ишао у Дубровник на састанак и договор, а кроз прозор га гледала була пашина, ошамућена и иначе парадом ради које ју је паша и довео био. Овако је говорила: „Ви сте Срби најнесрећнији милет на свијету.

Имали сте једнога Србина, добра човјека, мојега ђевера Рада Владика (Владика се побратимио био с Али пашом) па ссте, несретни милету, и њега закалуђерили, како никад од њега евлда имати нећете. А турске ми вјере, да је у нашем царству, седам бисмо га пута женили, док би евлда имао...“

Кадуна се, по женски, ипак мало дохватила бар једне реалности; али, све у свему, дала нам је имагинарни портре величанствене појаве, нечега заносног у тој појави. Владика Раде је био пун чари! – тако би, на крају, сви људи у један суд сабирали своје утиске...

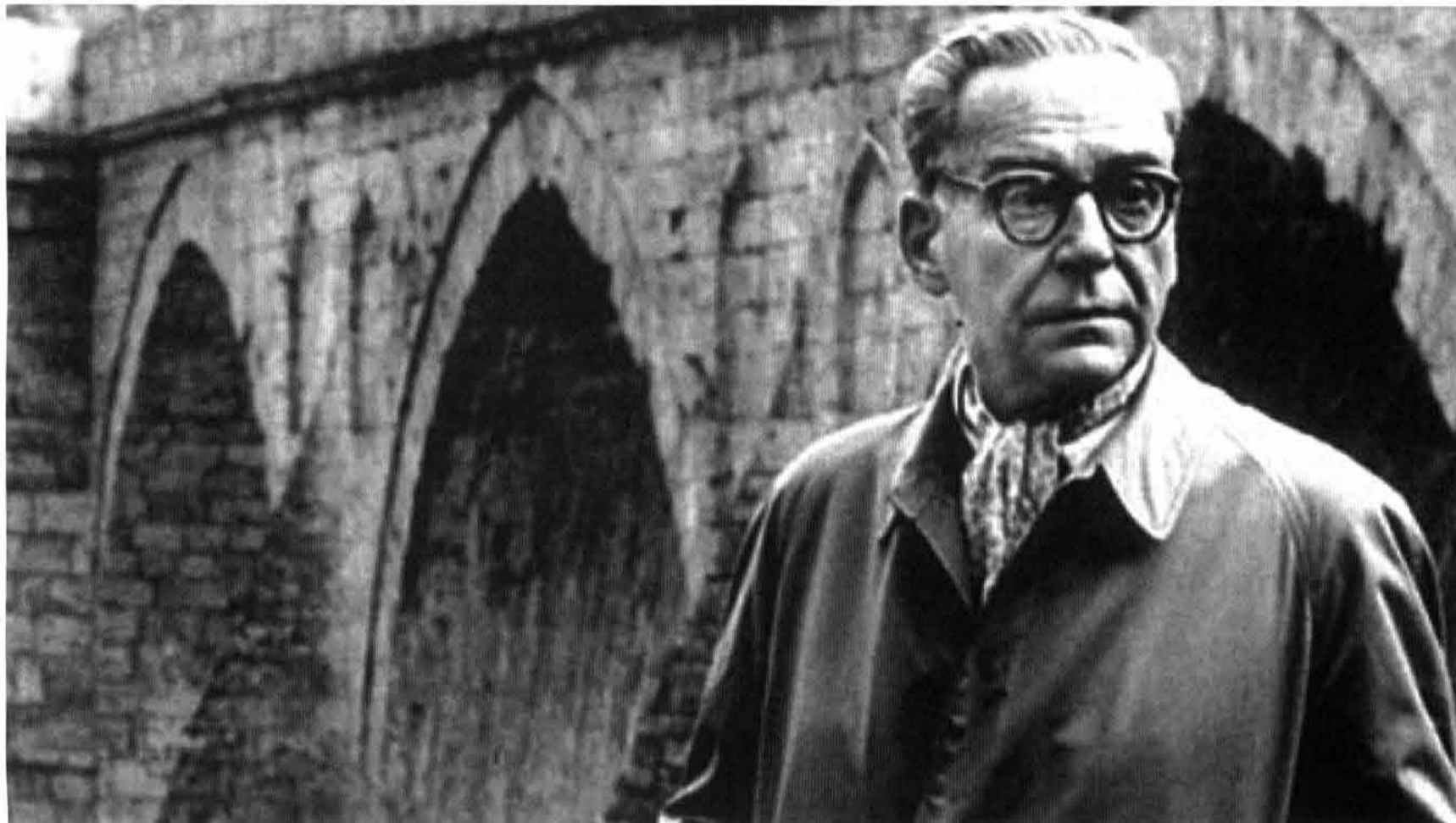
...мало је људи, и међу највећима, који већ у изгледу и лику носе документе своје изузетности. У двеста година знамо тројицу: Гете; Бајрон, Раде Томов Петровић. То су они људи који су, срећни или трагични, према тексту из Библије: створени од праха земаљскога „али још и рођени одозго, или, према речима св. Августина, које Бог с е б е ради ствара, да би имао рођака, да не буде сам, да има с ким да разговара...“

...Наши људи и странци разним су подацима и речима описивали изглед и лик Владичин. О самом младоме архимандриту Вук Караџић је записао: „...већи и лепши него икакав гранатир у Бечу“, „...то је можда најљепши човјек у Црној Гори, где има много лијепих људи“.

Иво Андрић

СВЕТЛОСТ ЊЕГОШЕВОГ ДЕЛА

Његош је изразио оно што је само он могао и морао да каже

Иво Андрић: Нобеловац крај чувене ћуприје на Дрини

У Његошевом делу, кроз сву његову тематику, и кад је страшна и крвава, локално условљена, пробија увек оно што је човечно и опште, оно што зрачи и што ће увек зрачити, далеко преко његове отаџбине Црне Горе, високо изнад векова и поколења

Једном ми је један добар познавалац шпанске књижевности (и не само шпанске!) рекао да ни у једној књизи на свету не налази толико подстрека за рад и толико помоћи у мучном тражењу правог пута, свога пута у животу и у књижевном раду, дакле у оном што је у ствари увек била и увек остаје највећа брига сваког мисаоног човека, као у Сервантесовом Дон Кихоту.

Кад би ме запитали које је наше књижевно дело за мене имало исто или слично значење, чини ми се да бих без много двоумљења одговорио: Његошево. Не говорим то у атмосфери јубиларних свечаности, него само поводом њих казујем и о свом – и верујем не само свом – давнашњем и свагдашњем односу томе песнику и његовом делу.

Разуме се да је Његошев пут везан искључиво за његову изузетну и велику личност, да одговара његовом веку и његовим приликама, као што је и његово књижевно дело по идеји и по форми условљено и временом и околностима под којима је настао. Па, ипак, у Његошевом делу као и у оном што од његових савременика о њему лично знамо, има и светлости и путоказа за свачији пут, и то светлости која не гасне и путоказа који не вара.

Кроз сву неизбежну и шумну метафоричку оркестрацију, из Његошевог дела се стално чује основна и главна нота о човековој жељи за земаљском срећом, за другачијим, бољим, на разуму и човечности заснованим животом његовог народа и свих људи на земљи.

Кроз сву његову тематику, и онда кад је страшна и крвава и временски и локално највише везана и условљена, пробија увек оно што је човечно и опште, оно што зрачи и што ће, ја верујем, увек зрачити од Његошеве личности и Његошевог дела, далеко преко граница његове отаџбине Црне Горе и високо изнад векова и поколења. И чини ми се да се не варам кад мислим да Његошево дело има заједничко са главним делима светске књижевности да у свима временима и у безбројним областима може да буде ослонац и путоказ нашем човеку, у најразноликијим његовим тежњама и потребама.

Његошево књижевно дело, које је он морао да отима од других великих и тешких задатака и послова свога живота, настало је, то се зна, под нарочитим и у сваком погледу тешким приликама. Настало је у једној малој, убој и заосталој земљи са опасним географским положајем, у време кад је Вук Караџић тек био најтеже битке у свом “рату за српски језик”, кад је за писца и Његошеве величине духа и друштвеног положаја значило све проблем, представљало све препреку, све, од питања језика и правописа до питања штампе и хартије. Па, ипак, Његош је изразио оно што је само он могао и морао да каже.

Он је, ми то знамо, водио часну и тешку борбу правог писца са својом мисли и са њеним изразом, и у својим најбољим часовима налазио онај облик који је једини прави, у коме је заиста „речима тесно а мислима пространо“ и који се само упорном борбом и преданим радом налази и осваја.

(Одломак, 1951. године)

Слободан Томовић

ЛУЧА МИКРОКОЗМА: ПЈЕСНИКУ НАЈДРАЖИ СПЈЕВ

У Лучи микрокозма је до највећег пјесничког израза дошло богатство Његошеве мисли и потреба да одговори на сложене проблеме егзистенције

Мисаони спјев Луча микрокозма објављен је 1845. године. Оригинални рукопис спјева трајно је изгубљен, стога се сва његова остала издања заснивају на првом, чији је уредник Симо Милутиновић. Назив ђела је симболичан и, шодно томе, вишезначан.

Значење које најближе одређује списао спјева проистиче из његовог предмета и садржаја. Луча микрокозма може се одредити као свјетлост, ђелић космичке ватре, унутрашња духовна свјетлост малог човјековог свијета. У првом реду, то је мисао, идеја, свијест, духовна твар која не подлијеже пропадању, нити умире заједно с човјеким тијелом. Луча је вјечна нетјелесна супстанција, има преегзистенцију и постегзистенцију. Пјесник је поистовјеђује с бесмртним духом или душом принуђеном да извјесно вријеме борави у тијелу.

ЛОГИЧНИ КОНТИНУИТЕТ ПЈЕСНИКОВИХ ИДЕЈА

Дјело Луча микрокозма је настало као израз логичног континуитета пјесникових идеја, које су с мање успјеха исказане у његовим раним пјесмама. Пјесма Мисао, објављена 1845. године, у основним елементима садржи све главне идеје Луче микрокозма. Лучу микрокозма је Његош написао крајем марта и почетком априла 1845. године, у врло кратком времену (за четири, неки мисле - за шест седмица). То говори о снажној инспирацији која га је у то вријеме покретала.

У Лучи микрокозма је до највећег пјесничког израза дошло богатство Његошеве мисли и унутрашња потреба да одговори на све сложене проблеме егзистенције. Према оћени Његошевих савременика, пјеснику је од свих његових ђела најмилије било Луча микрокозма. Лично се старао да ђело буде издато у пристојној опреми; зато је молио Сима Милутиновића да га украси „каквим високим идеалним вигнетом“.

Сложена естетска, морална и филозофска значења Луче микрокозме постепено су откривали многи наши и страни истраживачи. О Лучи микрокозма је до сада створена обимна и значајна критичка литература, која указује на високо филозофско и књижевно значење спјева.

ЧОВЈЕК ИЗГНАТ ИЗ ВРАТА ЧУДЕСТВАХ

У посвети која се може сматрати пролегоменом и саставним ђелом спјева, Његош је начелно одредио предмет својег интересовања. Овђе поставља многобројна филозофска и метафизичка питања, и посебно наглашава питање поријекла зла, несреће и патњи у човјековом животу. Истиче мисао да је човјекова душа имала неки претходни живот као бестјелесна идеја, и да је због неке кривице протјерана из спиритуалног свијета, затворена у материјални и тјелесни облик.

Свети великомученик Георгије

Слободан Томовић

Његошев религиозно филозофски спјев Луча микрокозма припада реду високоинтелектуалних творевина. Мотив и предмет Луче микрокозма, као и сам умјетнички поступак, састоји се у тражењу рјешења, одговора на проблеме бића, свијета и смисла човјековога живота. Спјев је инспирисан најбољом књижевном и филозофском литературом и митологијом, учењима античких и средњевјековних филозофа, али створен и под непосредним утицајем природно – научних сазања и филозофских појмова из пјесниковог времена. То, и огромни мисаони и умјетнички домет обезбјеђује му равноправно мјесто међу водећим европским и свјетским ђелима те врсте.

У СВЈЕТСКОМ ВРХУ

У спјеву Луча микрокозма јасно се могу пратити трагови утицаја Хомеровог епоса, затим ђела: Софокла, Лесинга, Милтона, Гетеа, Ламартина и других. Библија, коју је Његош по свом позиву морао познавати, извјено је допринијела пјесниковом духовном формирању. И док Горски вијенац дугује народној епској традицији, моралним особинама црногорског народа и укупној свијести друштвеног бића Црногораца. Луча микрокозма је несумњиви плод Његошева интересовања за опште свјетскоисторијске и културне процесе, светску мисао и литературу у ђелини, која му је у великој мједри била доступна.

Поред страних извора, који су имали утицаја на Лучу микрокозма, не могу се занемарити рефлексии наше литературе. Овђе је нарочито важан утицај Сима Милутиновића Сарајлије, који је у Његошу подстакао интересовање за спекулативно – метафизичку и космолошку проблематику. Наравно, битан је утицај крупне мисаоне поезије на појаву и обликовање Његошева ђела. Духовна и родбинска веза Његошева с црногорским владаром Петром Првим, човјеком гвозденог духа и морала, има огроман значај за његово уздизање.

Слободан Томовић

ЛУЧА МИКРОКОЗМА:
ПЈЕСНИКУ НАЈДРАЖИ СПЈЕВУ Лучи микрокозма је до највећег пјесничког израза дошло богатство
Његошеве мисли и потреба да одговори на сложене проблеме егзистенције

Његош је рођен, живио и обликовао се на простору гђе су се развиле, укрстиле и неки траг оставиле старе цивилизације које су дале неопходну културно – историјску подлогу народима који су га касније населили. Општи поглед на свијет пјесника и философа Његоша не можемо разумјети ван духовних коријена, историјског наслеђа првих балканских и медитеранских цивилизација. Пјесници и философи старих култура поставили су проблем генезе и развитака свјетскога бића, као и проблем човјековог мјеста у друштву и природи. Од Талеса и Парменида, до Епиктета и Лукреција Кара, протеже се мисаона нит, однос према свијету који у извјесним елементима налазимо и у Његоша.

Но, многи спољашњи чиниоци и културни утицаји – ма колико били значајни по Његошево мисаоно формирање и појаву спјева Луча микрокозма – нијесу тамо механички пренсени и спојени. Они су само уграђени у пјесников лични став, однос према свијету, таквом мисаоним начином и логичком синтезом која је те утицаје у многим елементима надмашила. Његош није еклектик, већ човјек који је из својих многих рефлексива, евидентних у цијелом његовом литерарном стваралаштву, надахнуто успоставио релативно досљедан систем мишљења, изграђујући свој оригинални пјеснички космос.

Матија БЕЋКОВИЋ

ЛЕЛЕК МЕНЕ

*Божје драги, нема већег чуда
Но што пишу послјије Његоша?
На врху је само једно мјесто
И никад се неће упразнити
А горему није краја нема!*

*Никад није било једне главе
Да је могла јаче заманути
Нит ће икад бити људске душе
Да ће моћи дубље заумити,
Покренути велику посијеч,
Себе и свој народ изустити
И ту ријеч да може покрити,
Одржати и окријепити!*

*Само челник има шта да каже,
Онда када све тек треба рећи,
Српокрилим првим ријечима,
Прволиком невином првином
На наречју љепшем од живота,*

*На коме је Господ свијет стваро
Док немаше другога језика
На коме је то боље речено!*

*Шта ће ново ако имаш старо
Прије себе и нас написано,
Које ти је свак напамет знао,
Па се можеш придружит прецима
Исте пјесме истим ријечима
И сузама на истим мјестима!
Коме треба каква друга књига,
Тај и није из овог народа!*

*Ко је једно а сада је друго
Нико не зна шта ли ће још бити
И своје је мртве погубио!
Куд с Његошем послјије Његоша?
Да онако није загрмио,
Могли бисмо муцат испочетка!*

Без обзира на касније неповољне историјске токове, дух античког свијета наставио је да живи на простору у којем је настао, и свакако шире. Прикривено, пригушено, мијењајући форме и постајући прилагодљив на друкчије, историјске околности, тај дух је вјековима живио, дејствовао у самосвијести неких народних скупина, и, вјероватно, као варница је плануо, бљеснуо, обновио своје архетипско у ђелима црногорског пјесника.

Осим тога, сложена историја црногорског народа, и у зависности од ње изграђен народни дух, народна усмена књижевност и висококоморална традиција, убрзали су појаву једног спјева у чијој се жижи налази судбина свијета и човјека, и који покушава да обухвати, ријешити и прикаже технику стварања свијета, генеологију универзума.

Генезу Луче микрокозма можемо наћи и у садржајима Његошеве раније рефлексивне поезије, у пјесмама Вјерни син ноћи пјева похвалу мислима (1836), Црногорац к свеомогућем богу, ода сунцу спјевата ноћу без мјесеца (1837), Плач на жалосни спомен (1842), Спровод праху С. Милутиновића; Задовољство (1836); Ради човјек све што радит може (1851), Ко је оно на високом брду (први пут објављена 1927); Мисао (1844).

*Владика Црногорски
П. П. Томовић*

Јован Скерлић

ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ: СИНТЕЗА ЊЕГОШЕВОГ ДУХА

**Српска књижевност нема шта да покаже свету веће,
оригиналније и лепше од Горског вијенца**

Круна песничког стваралаштва Његошева, главно дело његово, то је Горски вијенац. То дело радио је с особитом љубављу, врло пажљиво, и у њега унео своје највише способности. Горски вијенац је синтеза Његошевог духа и ранијег песничког рада; ту песник националист иде заједно са песником мислиоцем, и цело дело је складна мешавина између народне уметности и рефлексивне поезије. Предмет је истрага потурица у Црној Гори, црногорско Бадње вече у почетку 18. века, које је у његовим очима значило рађање слободе црногорске и српске (и за то се дело првобитно у рукопису звало Извијање искре – извијска – извита искра) и зато је овај спев о ослобођењу Црне Горе посветио Карађорђу, ослободиоцу Србије. Историјски догађај дао је само оквир делу, али оно што је најлепше у њему то су високе рефлексije, филозофска дубина, снажан патриотизам, живи описи народних обичаја и традиције, пословнички стил, у коме је кристализовано много филозофије и много поезије.

ИСТОРИЈСКО ЗБИТИЈЕ

По форми ово „историјско збитије осамнаестог вијека“ је драма, али само формално. Уствари, то је еп сведен на дијалоге, у којима има много високо лирског елемента, нарочито у мислима владике Данила, кроз чија уста је сам Његош говорио. Било је покушаја да се Горски вијенац игра на позорници (1897. у Карловцима, 1902. у Новом Саду), али без успеха. У Горски вијенац Његош је унео лично себе, много свога. Када је писао Горски вијенац Црна Гора је преживљавала тешке дане, као у време владике Данила, и кроз уста владике Данила у свом спеву Његош је казивао своја суморна осећања и црне мисли о судбини српскога народа, као што је кроз уста игумана Стефана износио своје филозофске идеје. По неким лирским местима даје се оценити колика је штета што су изгубљене његове раније лирске песме.

Његош је успео у ономе што су многи пре и после њега узалуд покушавали: да на основу народне поезије, са елементима народнога живота, из народне душе, створи велико и оригинално књижевно дело. Одмах после изласка Огледала србског, када му је још била „пуна глава народних песама“, узео је да пише Горски вијенац...

...Има у Горском вијенцу веома много „живе старине“ црногорске, народних предања, веровања, обичаја, филозофије и изрека, ту је сав народни живот Црне Горе који 1846. није био много другојачији но у почетку 18. века. Његош је имао дубоко национално осећање и осетио је народну душу као ретко ко у српској књижевности. Отуда је његово дело у толикој мери национално, толико је блиско и разумљиво народу и зато је овај производ високе литературе у исти мах и најпознатије дело српске књижевности, које има читалаца у најширим слојевима народа.

Сцена из представе „Горски вијенац“ Црногорског народног позоришта

Јован Скерлић

„Неочекивано, Његош се у Горском вијенцу показао као велики писац, надмашио све што је раније писао и све оне који су пре њега писали.

...Не само по облику но по високом религиозно – моралном тону, по свечаном ритму и узвишеној простоти, оно подсећа на најбоље античке драме. Без иједне сувишне речи

Цео Горски вијенац испеван је у свечаном и високом тону највише поетске инспирације, у њ је Његош унео сав свој дух и своју душу, своју песимистичку и детерминистичку филозофију, свој бол човека који се бори на пучини судбине, свој дубок патриотизам и снажну веру у српски народ.

Цело дело, пуно садржине, нема ниједне сувишне речи, чак би му се могла пребацити претерана концизност. Стил је силан и драматичан, језик богат, чист, афористичан, живописан, изразит, стихови збивени, метални, пуни снаге и израза. У том делу највише поезије Његош је умео да буде и веран сликар народног живота, дао много локалне боје, живо, рељефно и верно. Готово би се могло рећи реалистички сликао људе и догађаје. Тако да кроз цело дело читалац има утисак непосредне стварности и чини му се да присуствује крвавој трагедији Варотоломејске ноћи у Црној Гори.

Ако има дела које је заслуживало велики успех и у исти махје и најпопуларнија, највише издавана и најчитанија српска књига.

... И одиста, српска књижевност, када има да изиђе пред страни свет, нема да покаже ништа веће, оригиналније и лепше него што је Горски вијенац.

Генијални песник генијалном Вожду

ПОСВЕТА ПРАХУ ОЦА СРБИЈЕ

Није нимало случајно што је величанствени спев о ослобођењу Црне Горе управо посвећен Карађорђу, ослободиоцу Србије

Нек се овај вијек горди над свијема
вјековима,
он ће ера бити страшна људскијема кољенима.
У њ се осам близанацах у један мах изњихаше
из колевке Белонине, и на земљу показаше:
Наполеон, Карло, Блихер, кнез Кутузов
и Суворов,
Карађорђе, бич тирјанах, и Шварценберг и Кутузов.
Арен је, страва земна, славом војном њих опио
и земљу им за поприте, да се боре, назначио.
Из грмена великога лафу изаћ тврдно није:
овде му је поготову материјал к славном ђелу
и тријумфа дични вјенац, да му краси главу
смјелу.
Ал' хероју тополскоме, Карађорђу бесмртноме,
све препоне на пут бјеху, к циљу доспје великоме:
диже народ, крсти земљу, а варварске ланце
сруши,
из мртвијех Срба дозва, дуну живот српској души.
Ево тајна бесмртника: даде Србу сталне груди:
од витештва одвикнута у њим' лафска срца буди.
Фараона источнога пред Дјорђем се мрзну силе,
Дјорђем су се српске мишице са витештвом
Опојиле!
Од Дјорђа се Стамбол тресе, крвожедни отац куге,
сабљом му се Турци куну – клетве у њих нема
друге.

....
Да, витеза сустопице трагически конач прати:
твојој глави би суђено за в'јенац се свој продати!

...
Покољења ђела суде, што је чије дају свјема!
На Борисе, Вукашине, општа грми анатема,
гадно име Пизоново не смје каљат мјесецослов,
за Егиста управ сличи гром небесни, суд Орестов.

...
Над свијетлим твојим гробом злоба грдна бљува
тмуше
ал, небесну силну зраку што ћ' угасит твоје
душе?

Плачне грдне помрчине – могу л' оне свјетлост
крити?

Светлости се оне крију, оне ће је распалити.
Плам ће, вјечно животворни, блистат Србу
твоје зубље
све ће сјајни и чудесни у вјекове биват дубље.

...
Зна Душана родит Српка, зна дојити Обилиће,
ал, хероје ка Пожарске, дивотнике и племиће,
гле, Српкиње сада рађу...Благородством
Српство дише...

Бјежи грдна клетво с рода – завјет Срби
испунише!

У Бечу на Новољето 1847.года

СОЧИНИТЕЉ

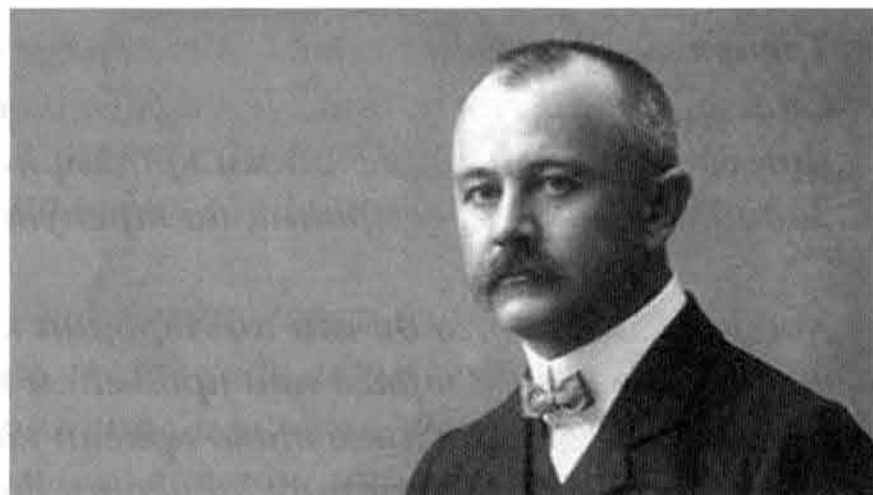
Карађорђе: диже народ, крсти земљу и варварске ланце сруши

Јован Цвијић:

ГЕНИЈЕ ДИНАРСКОГ ДУХА

Нема никога другог у српској књижевности који би био тако потпун представник најдубљега осећањнога и мисленог у нашем народу као Његош; он је с највећом снагом изразио унутрашње стихијске силе српскога народа. Његош је генијални духовни представник динарскога народнога типа и то га диже у највеће висине нашег народнога духа...

...Његош се родио и живео у делу нашега народа од кога по моралним и духовним особинама нема бољега; вековима су све жртвовали за јунаштво, понос и чојство...

Јован Цвијић

Једина љубавна песма

НОЋ СКУПЉА

Јава преточена у сан: једна од најлепших љубавних песама српског језика

*Плава луна ведрим зраком у прелести дивно тече
испод поља звезданије, у прољећну красну вече:
сипље зраке магическе, чувства тајна нека буди,
те смртника жедни поглед у дражести слаткој буди.*

*Над њом звезде ројевима брилијантна кола воде,
под њом капље ројевима зажижу се ројне воде;
на грм славуј усамљени армоничну пјесму поје,
мушице се огњевите ка комете мале роје.*

*Ја замишљен пред шатором на шарени ћилим сједим
и с погледом внимателним сву дивоту ову гледим;
чувства су ми сад тријезна а мисли се разлетиле,
красота ми ова божја развијала умне силе.*

*Него опет к себи дођи, у ништавно људско стање,
Ал' лишено свога трона божество сам неко мање;
предчувствијем неким слатким ход Дијанин величави
душу ми је напојио – све њен в'јенац гледим плави.*

*О наследство идеално, ти нам гојиш бесмртије,
те са небом душа људска има своје сношеније!
Слух и душа у надежди пливајући танко пазе
на ливади движенција, до њих хитро сви долазе;*

*васпрсне ли пунуљ цв'јетни али кане роса с струка,
све то слуху оштром грми, код мене је страшна хука;
затрепте ли птице крила у бусењу густе траве,
стрецања ме рајска тресу, а витлења муче главе.*

*Тренут ми је сваки сахат – моје време сад не иде:
Силе су ми на опази, очи бјеже свуд да виде.
Док ево ти дивне виле лаким кроком ће ми лети,
Задид'те ми сви бесмртни, на тренутак овај свети!*

*Ход је вилин много дични но Аврорин када шеће,
од сребрног свога трага над прољећем кад се креће;
зрак је виле маладолике тако красан ка Атине,
огледало и мазање презиру јој черти фине.*

Драгомир ЂУЛАФИЋ

ПРЕЛЕСНИЦА

Дјелимично по Његошевој пјесми „Ноћ скупља вијека“,
као и по легенди

*Мелено је перо ово које диктат трена слуша
плавет неба примат у се и пучину која куша
нејакога за подвиге, али жртву поштовања
Вр'једне макар једног знака, Боже, спаси свих страдања.
Опрост молим на почетку, о Пјеснице с небес виса,
доживљај мој Пјесме вјечне, ево, вако ја записа'.
У Перасту вече зби се, ја затечен ил' су снови,
подно поља звездан 'жарних спазих луну како плови.
Магическе зраке њене сва ми чувства узбудиле,
од прелести те у вјенчић мисли моје све се свише.
Разапео и ја шатор, нек се памти ово вече,
с плавом луном над Перастом млидјих и ја да потечем.
Скоро све је ко у Пјесми, божји знаци свуд и све су,
ја замишљен пред шатором, стрецања ме рајска тресу.
Да л' причини дејство чине, о тренутак овај свети,
дивна вила лаким кроком ево ће и мени лети.
Устав, луно, бјела кола, хтједох викнут, сад записах,
хоћух јадан још се сладих, насмја се Бог са виса.*

Владике црногорског

ВИЈЕКА

објављена је први пут тек после Његошеве смрти

Јарослав Чермак – Црногорска девојка

*Устав' луно, б'јела кола, продужи ми часе миле,
кад су сунце над Инопом уставити могле виле!
Прелесницу како видим, загрлим је ка бог вели,
уведем је под шатором к испуњењу светој жељи;*

*под зракама красне луне, при свјећици запаљеној,
пламена се споји душа ка душици раскаљеној
и џеливи божествени душу с душом драгом слију –
ах ћеливи, божја мана, све прелсети рајске лију!*

*Џелителни балсам свети – најмирисни аромати
што је небо земљи дало – на усне јој стах сисати.
Совршенство творенија – тајанствене силе божје –
ништа љепше нит' је када, нити од ње створит може.*

*Малена јој уста слатка, а анђелски обрашчићи –
од тсуће што чувствујем, једну не знам сада рећи.
Снежана јој прса кругла, а стрецају светим пламом,
Дв'је слонове јабучице на њих дубе слатком мамоом;*

*црна коса на валове низ рајске се игра груди –
о дивото! чудо, смртни ере сада не полуди!
Б'јела прса гордија су под црнијем валовима
но планина гордедљива под вјечнијем сњеговима,*

*на излазак кад је сунца са равнине цв'јетне гледим,
кроз мрежицу танке магле величину кад јој сл'једим,
играм јој се с јабукама – два свијета срећна важе,
к вошиштењу бесмртноме лишеника среће драже;*

*зној лагани с њеном косом с занешене терам главе,
друге среће мало важне за њу би да и све славе.
Не мичу се уста с устах – џелив један ноћи џ'јеле!
још се ситан не наљубих владалице виле б'јеле;*

*свезала се два погледа магическом слатком силом,
као сунце с својим ликом када лети над пучином.
Луна бјези с хоризонта и уступа Фебу владу,
тад из вида ја изгубих дивотницу моју младу!*

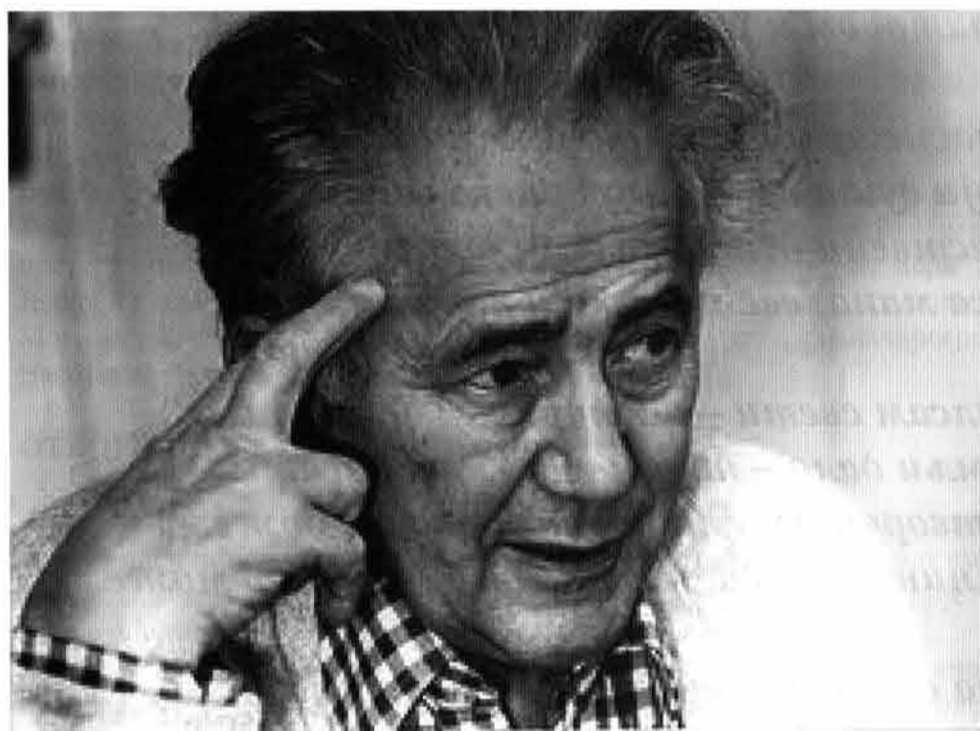
*Завид' те ми сви пјесници, бесмртног је ово дјело
да ништавном људском створу њу изнесе на видјело.
Прелесницу како спазих, загрлит је ја не смједох,
к испуњењу светој жељи под шатор је не уведох.
Малена јој уста слатка, черте fine, слутим и ја
снежна прса, о дивото! Савршенство творенија!
Под зракама красне луне шта обичник но да пати,
силе божје кад га пре'че дар с усана посисати.
Шта би јадан вако слућен под шатором с обје руке,
кад не смије с њима никуд, а камо ли на јабуке.
А могло је друк'че бити, џелив један ноћи цјеле,
на остао као Пјесник ненаљубљен виле бјеле.
Луна бјези с хоризонта, ево спаса за смртишка,
неста начас дивотница, нестас с њом и дивот – слика.
Хоћаш опрост и на крају, кад рука ме таче мека:
„Опроштено, ноћ је ова била скупља пол' вијека“*

Милован Ђилас

ЛАЖНИ ЦАР ШЋЕПАН МАЛИ

Варалице и опсенари: уколико се није рађало у Црној Гори,
самозванство се у њој осећало као у сопственој кући

Засјењен „Вијенцем“ а и „Лучом“, „Лажни цар Шћепан Мали“ остао је необрађен, мада је чаровит а његошевска поезија, које има подоста и у њему, била незапажена. За то неоправдано запостављање било је и других разлога: „Вијенац“ је био у центру и као идејно дјело – народ се овај још борио за национални опстанак. Из тог разлога је и „Луча“ била запостављена, мада у мањој мјери – привлачила је, ипак, јер је метафизичким питањима покретала и мотивисала националне тежње. Потребне времена су окретале пажњу од „Шћепана Малог“ – у њему не претеже ни национално ни религијско – филозофско, будући да је покушај црногорске драме.

Милован Ђилас

Једину значајнију и значајну расправу о „Шћепану Малом“ написала је Исидора Секулић у свом просјећаном и студиозном дјелу о Његошу. Она је поставила да је „Шћепан Мали“... „врста грађанског позоришног комада“, „специфично словенска комедија која није много весела, и више је драмска поема него комедија, и у којој има несравњено више поезије него проблематике“, јер, уосталом, „Владика није био драмски талент, није осећао сцену“. Закључила је: „Ако редуцирамо ствари на приказ црногорства, „Шћепан Мали“ излази врста допуне „Горског вијенца“.

ЦРНОГОРСТВО БЕЗ ПАТЕТИКЕ

У „Горском вијенцу“ приказано је црногорство уз високу витешку поезију. У „Шћепану Малом“ приказано је црногорство без патетике, са реалношћу и психологијом свакидашњице“. Мени ово гледање изгледа тачно, упркос поједностављивања.

Сам мотив је Његошу пао на ум. Но и овај је из црногорске прошлости, али не тако далеке да се не би могло добро упамтити и његово вријеме.

Шћепан Мали је Црном Гором управљао – овај израз сасвим не одговара, од 1767 – 1774. године, па је и Његошев стриц, владика Петар, у Шћепановом времену млад калуђер, добро памтио самозванца који је истиснуо његовог стрица Владика Сава.

Самозваност је била појава типична за Црну Гору – жива још у Његошево доба. Народ који је још живио у митовима, без централних власти и школованих људи, уз то сав заложен за једну судбоносну идеју, морао је бити склон прихватању свакога и свега што је на линији његове борбе и његових снова. Кнез Никола Васојевић, којег је Владика Раде и смакао, био је самозванца. Владика Петар је муку мучио са самозваним грофом Вујићем, Војвођанином који је два пут доходио у Црну Гору, да из ње, за рачун ове или оне стране силе, отпочне побуну хришћана у Турској и ни мање ни више но обнављање српске царевине.

Том Вујићу је чак и владика Петар, 1792. године, обећао 1200 Црногораца под плату, а 1795. године су га главари изабрали за старјешину Црне Горе! У Црној Гори се 1819. године појавио некакав јуродиви калуђер Авакум, који је обилазио племе за племеном, приказивао се као изасланик Божји и дакако позивао народ у борбу против Турака, те је Владика Петар морао против њега да разашиле посланице и уразумљује „неуки и безумни народ“. Једног самозванца, званог Дука од Медуна.

ДУКА ОД МЕДУНА

Дука од Медуна, седамдесетих година прошлог (деветнаестог) вијека, дакле у вријеме декаденције црногорског самозванства, тј. варалицу без идеја и идеала, описује и Матавуљ, наводећи и пакосну, али не и сасвим нетачну примједбу неког странца да у сваком Црногорцу има помало од тог лажног Дуке – додавања својој личности сјаја, са надама и предрасудама.

Уколико се и није рађало у самој Црној Гори – самозванство се у Црној Гори – у том неслагасју између митова и стварних потреба у борби против Турака, сналазило као у властитом гнијезду. Његош се ни у „Горском вијенцу“ није одрицао своје владарске и просвјетитељске мисије – да поучи непросвјетлени и лаковјерни народ. Самозванство је било црта – у Његошево вријеме сасвим лоша, црногорског живота: оно му је сметало и као владару – да усмјери снаге ка ослобађању од Турака.

Примјер Шћепана Малог, који се Црногорцима, који су га објеручке прихавтили, издавао за умореног руског цара Петра Трећег – био је поучан у сваком погледу.

Но и ту је Његош остао досљедан себи узимајући договорштину Шћепана Малог за мотив: окренуо се ка једној од битних црта – од суштина црногорског живота. Просвјетитељска и владарска побуда је уствари била споредна, мада важна. Основна је била поетска, мисаона инспирација. Најтачније ће бити: и једно и друго, и све остало, будући да се код Његоша не могу ни подвојити – сем у апстрактној анализи, ни супротстављани елементи из којих је градио и сам био саздан.

Све може бити суштина и битно у умјетничком дјелу, дакако под условом да је умјетник кадар да дјело створи.

Први дугометражни играни филм црногорске професионалне кинематографије звао се „Лажни цар“. Снимљен је 1955. године у производњи „Ловћен филма“. Филм је режирао Велимир Стојановић. То је истовремено био и први историјски филм снимљен у бившој Југославији

Милосав Бабовић

БОЛНЕ КОСОВСКЕ РАНЕ

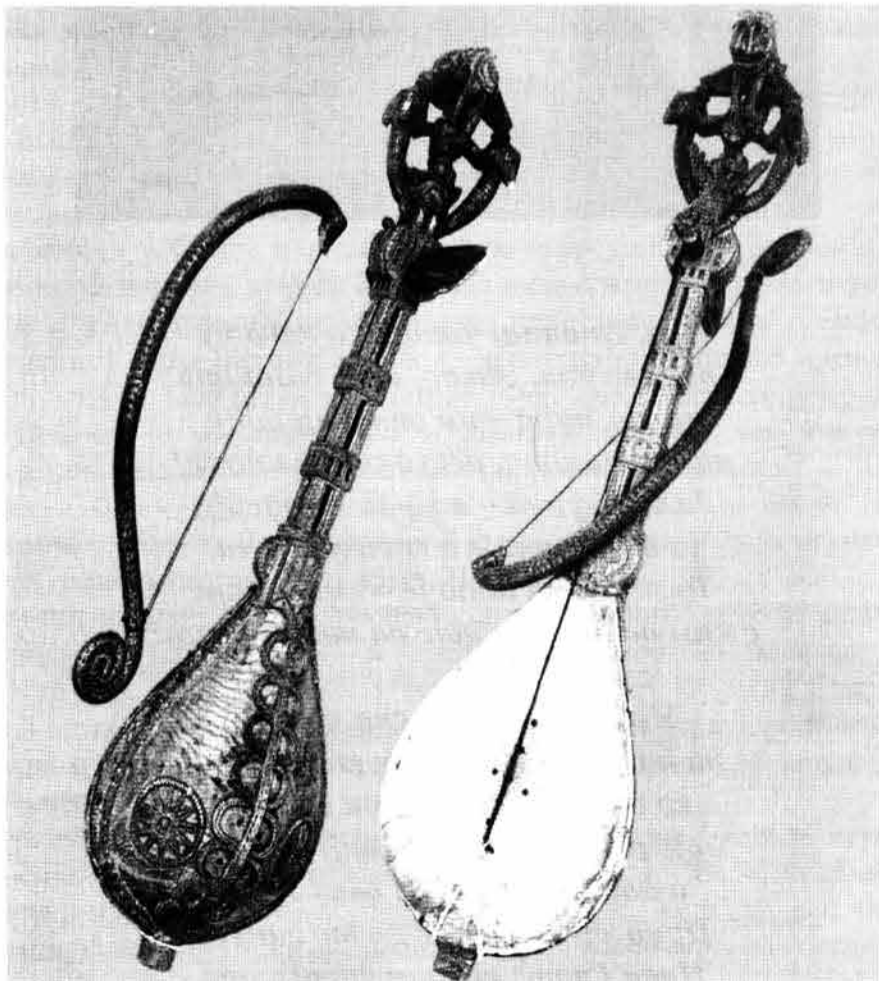
Гусле као мелем и опомена: Црногорци у Његошевим спевовима не пате само од савремених невоља (потурица) него и од рана косовских које болују пуних пет векова

Анализа „Горског вијенца“ води закључку да је Његош романтизовао ликове. Не само Владика Данило и Игуман Стефан високо надрастају прототипове у стварности, него и већина осталих јунака и главара.

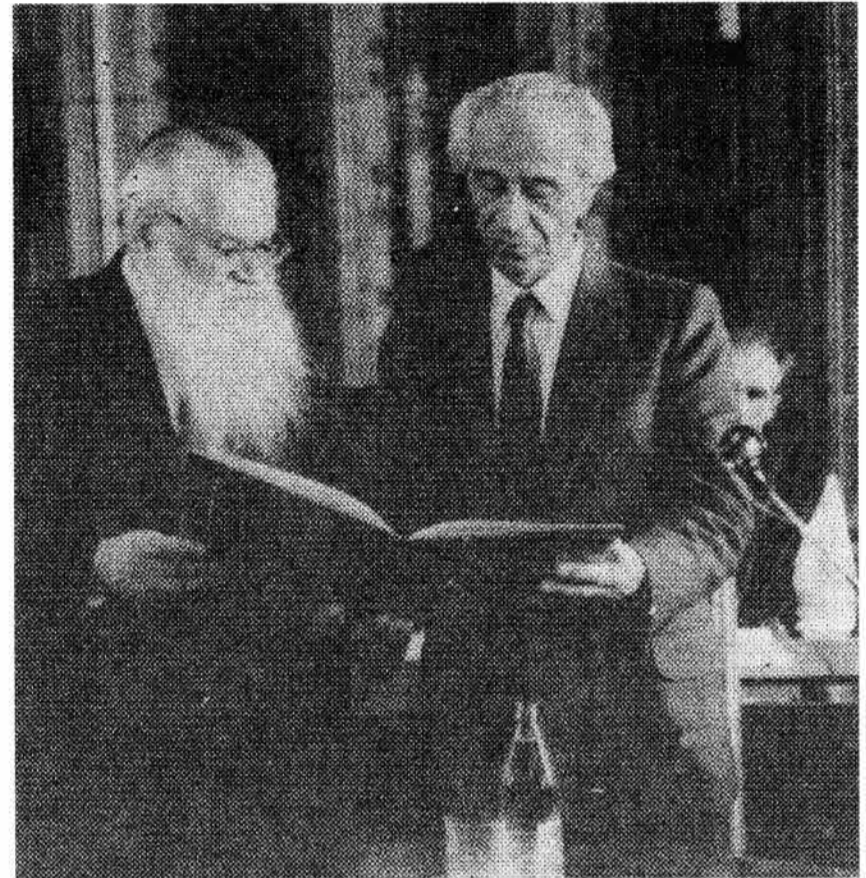
Нема у црногорском људству спева личности негативних својстава, сем „вјештице“. Сем празноверја, од непросвећености, нема ни примитивизма.

Игумана Стефана главари љубе у руку „из уваженија рашта лијепо и мудро збори“, а сердари Иван и Вукота оцењују Игуманову речитост и мудрост, што треба да значи да су разумели неке његове мисли и поруке.

Цело људство дела воли да слуша гусле и песме у колу, што открива осећање за поетску реч и музику. Високој оцени Вука Мићуновића гусала („Дје се гусле у кући не чују /ту је мртва и кућа и људи“) Његош је дао дубоку мотивацију: гусле и песме су духовно оплемењивале Црногорце. Зашто они не пате само од савремених невоља (од потурица), већ и од „рана косовских“, које болују пуних пет вјекова! Овај психолошки феномен заслужује посебну анализу, А такве чудесне духовности сигурно не би било да нису уз звуке гусала слушане песме.

Његошеве гусле

Ректор МГУ академик Логунов предаје Милосаву Бабовићу диплому почасног доктора Московског универзитета

Оне су у људима, од детињства, градиле свест о истинским вредностима живота: слободи, правди, храбрости, части и достојанству. А нема култа власти, новца, силе, што је достојно дивљења!

Осећајни су на лепоту: женску доживе мандушићевски, али страсније неумрлог Обилића и живог војводе Батрића. Али сребрних тока и оружја урешеног срмом. Лепоту равног Поља цетињскога и Ловћенске висије, његових сунчаних дана, урнебесних грмљавина и пљускова уз севање муња. А исто тако и урбаних насеља – Новог Града и Венеције.

И, природно, мрзе или презиру све ружно: издају Бранковића, превјеру Станише Црнојевића, турско тирјанство и безакоње, млетачку лажљивост, потурице –лижисихане турске, оцу Брунчевића, дегенерисану млетачку господу у Котору и „бруку старости“.

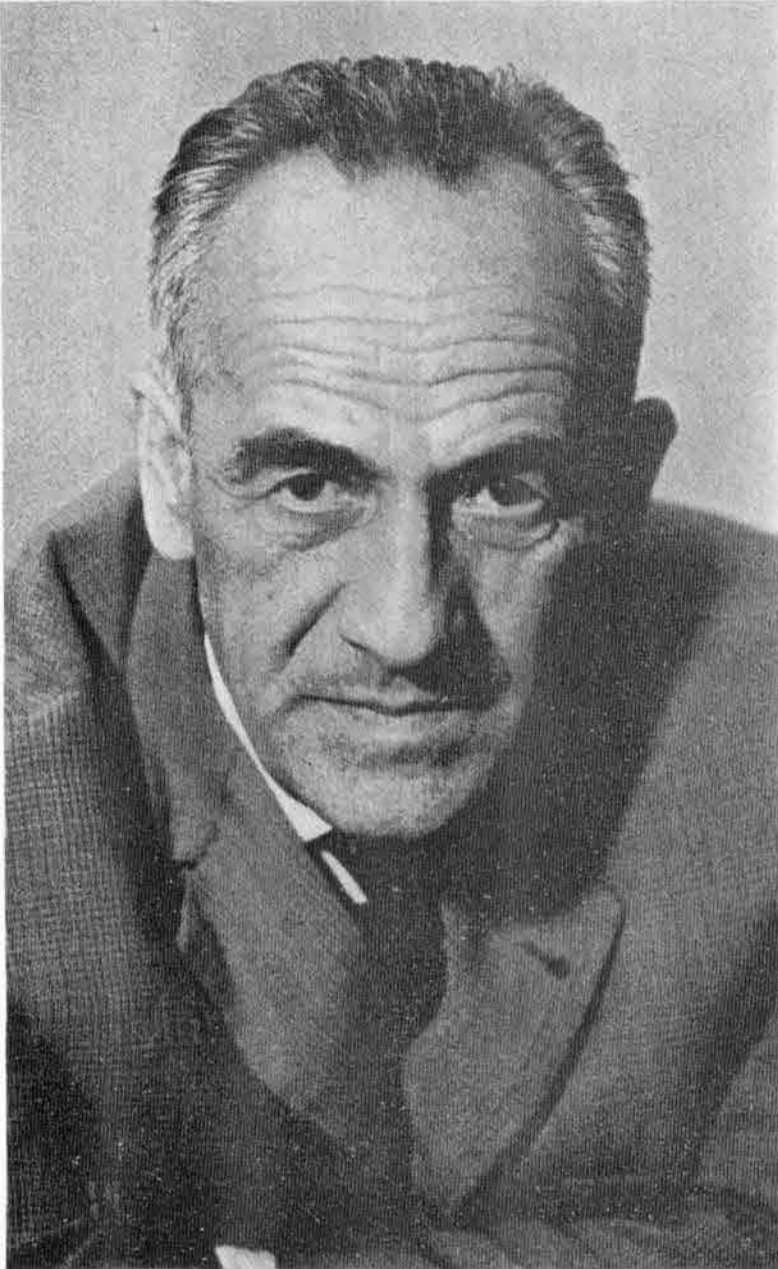
У целом казивању спева не помиње се брига за хлеб насушни, нема страха од смрти, већ да страх животу образ не окаља. И што је чудније – изградиле су уверење да смрт није превисока цена за одбрану бесмртних вредности!

У свему су, дакле, надвисили духовно пстире, ратаре и ратнике црногорске из реалног живота. А идеализација живота је типско својство поетике романтизма.

Михаило Лалић

УЧИО САМ ОД ЊЕГОША

Велики песник увео је обичај да се директно и без увијања каже ко је и какав је ко

Mihailo Lalić

Чуо сам да је албанским књижевним критичарима из Тиране криво што сам се усудио да (у Раскиду) опишем пролазак заробљеничког воза, у рату, преко Косова. Кажу да је то требало да оставим тамо њима, иако их није било у том возу заробљеничком, ни у другима.

Љуте се на мене и црногорски федералисти што нијесам љепше приказао њиховог идола стихотворца, краља Николу са синовима, дворанима и перјаницима. Пријете ми „бјелаши“ црногорски што сам четнике намазао црном бојом, ико су у току рата с кићанкама најрадије парадирани у тој боји. Предлажу ме за каменовање и муслимани, па и неки Срби из Пљеваља – што сам написао неколико реченица о проблему који заслужује да му се поклоним дебела књига...

За све ове неспоразуме са савременицима криви су Његош и Крлежа, и Змај Јова и Ђура Јакшић. Највише Његош, јер је он увео обичај да се кажу по имену и издајници и зликовци, те да им одатле опака слава тече кроз вјекове... (Ревија „Данас“, Загреб, 27.12.1983).

Михаило Лалић је иначе први добитник Његошеве награде.

Душан Костић

Његошев пријекор

*Нови Граде, сједиш украј мора
и валове бројиш низ пучину.
Под облаком лежи Црна Гора,
сва крвава пркоси Турчину.
Што је живот? Блага душа што је
кад је горка судба друга њена,
у мукама, у немиру поје:
од камена ником до камена!*

Душан Костић

*А ја, станац, што ћу и како ћу
Срца жудна, сањар, сред бојишта:
никад мира – ни дању ни ноћу,
нигдје ништа, оскудна огњишта!
Ја бих сунца – а мрак му засију,
ја бих крила – а коси ме туга.
То живота што је – змије пију,
с ким да кренем, гдје да нађем друга?*

*Мало рукама, малена и снага
да почупам коров – букне трава;
ко да није зора свима драга –
моје племе сном мртвијем спава,
и док стоји бедем ових гора,
Црногорчад докле густо гину: –
Нови Граде, сједиш украј мора
и валове бројиш низ пучину!*

Његош и три знаменита Васојевића

УМНИ ИГУМАН, НЕУСТРАШИВИ
ВОЈВОДА И ТРАГИЧНИ КОНЗУЛ

Личности изразите индивидуалности које су оставиле снажан траг у Његошеском времену и самој Његошевој судбини: игуман Мојсије Зечевић, војвода Миљан Вуков Вешовић и кнез Никола Милошевић Васојевић

Аутор текстова о знаменитим Васојевићима: Мирослав СТОЈАНОВИЋ

Његош никад није, физички, крочио у Васојевиће, иако је ово велико српско племе, још неослобођено, емотивно, политички и државнички било, бесумње веома интензивно, у његовом видокругу.

Географски (готово шире и плодније од оног грумена уз Ловћен сапете Црне Горе) и стратешки („испружена рука“ према Србији) изузетно важан предео.

У његовој окренутости Васојевићима, и осталим „брдима“, било је, чини се, и владарске, свакако разложне, опседнутости за ширењем територије (потписивао се као „господар Црне Горе и Брда“) и, можда још више, грозничаве и очајничке жеље за коначним ослобођењем свих црногорских племена и „свег Српства“.

Није дочекао, с неизлечивом, песничком и владарском, дубоком и болном КОСОВСКОМ РАНОМ, растакан сушицом, да види ослобођене, и слободне, Васојевиће. Један њихов део, онај матични, љворечки и горњовасојевички, успешно се истина извлачио, и извукао, из вековне турске доминације и потчињености за његова времена. Ако Његош, дакле, физички, није могао к Васојевићима, тешко су и они, који су хтели ка Господару и Владици, могли у, онда, „далеко Цетиње“. Не због беспућа и даљине, које би лакци пуни снаге и енергије, лако савладали.

Требало је, међутим, проћи кроз бусије и заседе љутих колашинских Турака и оне, још непролазније, подгоричке. Опасан ризик, раван подвигу.

Из таме прошлости и дубина историје, израњају, ипак, три знамените васојевићке главе које су, својом особеношћу, снагом и утицајем оставиле снажан траг у Његошеском времену и самој Његошевој судбини: мудри игуман Мојсије Зечевић, нарасе храбри васојевићки капетан, војвода и сенатор Миљан Вуков Вешовић и заиста ренесансна личност, знањем, образовањем и обдареношћу, човек трагичне судбине, кнез (конзул) Никола Милошевић Васојевић.

А кад је реч о Његошеском односу према заиста најистакнутијим и најособенијим Васојевићима у том времену, ту је, у првом плану, без премца и поређења, умна глава Игуманова: у оној и ондашњој цетињској каменој пустињи готово није било личности у коју је Владика имао толико поверења и чије је савете прихватао с толико уважавања.

Шаљући га у бројне и најделикатније посредничке и дипломатске мисије, уз игумана је увек ишла Његошева заветна порука и тврда обавеза: „оно што вам игуман Мојсеј каже, рекао сам ја“. Није то био (само) израз Његошеве дубоке захвалности за готово пресудну улогу коју је Мојсије Зечевић имао у часу његовог устоличења на владичански и владарски трон и уласка у историју, као изабрани наследник великог стрица, светог Петра Првог Цетињског.

Нови и (пре)млади господар Црне Горе – било му му је само седамнаест година (!) - практично је растао и сазревао уз игуманов мудри говор и разговор са Светим Петром.

Искусни игуман, који је прошао „сито и решето“, био је младом господару неспорно узор и инспирација. Поетски одбелсак те инспирације могуће је наћи у великом мудрацу Игуману Стефану из „Горског вијенца“, а Милован Дјилас га, у књизи о Његошу, „открива“ и у његовом литерарном сабратау, Теодосију Мркоњићу из „Шћепана Малог“.

Његошу је, наиме, био добро знан пресудан утицај који је игуман Мојсије имао у заустављању исламизације у Васојевићима и успешном, и енергичном, преобраћању оних који су већ били примили ислам у „вјеру праћедоскву“: „шлагворт за песничку окосницу „Вијенца“ – истрагу потурица.

Младог Миљана Вукова, чији ће допринос „окретању Васојевића к Црној Гори“, бити драгоцен и немерљив, дочекао је, при првом сусрету, с наглашеним неповерењем.

Издвојен међу осталим главарима и претендентима барјаком који му је тек дао скадарски везир, потрчао је на Цетиње: потоњем васојевићком капетану, војводи и сердару, било је важно да му барјактарску част потврди црногорски владика и господар.

Отеран је готово осорно: Ви из Брда обећавате да ћете се одметнути, само да бисте од мене паре измамили. Тек кад је, очигледно повређеног поноса, нешто касније, Миљан на Цетиње донео главу паше Шеховића, владика га је пригрлио.

Остала је да се памти и препричава, тим поводом, констатација једног Његоше вог сердара: „Моје очи не виђеше двије љепше главе – живу.“

С несрећним Николом Васојевићем тај однос ће бити крајње проблематичан и драматичан. Од нескривених симпатија с којим је Његош, при првом сусрету, дочекао необичног, високо образованог, неспорно интелегентног госта и земљака (испевао му је оду, дао кнежевску грамату), који је у цетињску тјескобу унео дух светског путника и ширине, тај однос прешао је пут до отвореног неповерења, нетрпељивости и мржње до - анатеме.

Доста је оних који су се, бавећи се превашодно судбином једне заиста особене личности у историји Васојевића, концентрисали на њен трагичан крај. И Његошев удео у свему томе: убијен је из заседе пред самим Цетињем, на путу к владници. Пренебрегава се притом, често, политички и историјски контекст који је условио и узроковао ту трагику.

Никола Васојевић није, наравно, био лакомислени авантуриста, али је његов подухват с Холмијом, Васојевићима као „трећом српском државом“, између Црне Горе и Србије, независном од њих обе, уз то унијатском (с благословом Ватикана), био, испоставиће се, политички нереалан и хазардан.

Ком и Ловћен - кад беху далеко

Његош и три знаменита Васојевића

МОЈСИЈЕ ЗЕЧЕВИЋ: ЛЕГЕНДА ЈОШ ЗА ЖИВОТА

Уман саговорник и саветодавац Светом Петру Цетињском, игуман је био просто предодређен да постане снажан ослонац његовом (пре)младом (само седамнаест година!) наследнику Петру Другом

Његошев саветник и дипломата: Игуман Мојсије Зечевић

Уз војводу Миљана Вукова, најгласовитија, а у контексту који нас овде превашодно занима – његов однос с Његошем и утицај који је имао на генијалног песника, владика и господара Црне Горе – игуман Мојсије је неспорно најзначајнији Васојевић свога времена.

Необична, особена, сложена, слојевита личност. Његова моћ је поједнако почивала у крсту и мачу. Неустрашив јунак, који не преза да се освети страшним плавским и гусињским агама за паљење Дјурђевих ступова, сажижући ватром, у знак одмазде, усред бела дана, њихове тврде и тврдо брањене куле.

Мудрац чија реч мелемно смирује узавреле крви завађених породица и братстава. Духовник који не да „губи у торине“, зауставља исламизацију саплеменика и враћа, убедљивом речју, некад реско, понекад триком, потурице вери својих братственика и предака. Још за живота, жива легенда.

Уман саговорник и саветодавац, такође умног и искусног Светог Петра Цетињског, Мојсије је просто био предодређен да постане снажан ослонац његовом (пре)младом и готово дечачки неискусном (само седамнаест година!) наследнику.

Најпоузданији и највештији владичин емисар у најделикатнијим дипломатским мисијама и најдраматичнијим подухавтима. Узор и инспирација, искуством човека који је прошао „сито и решето“, будућем генијалном песнику. Одблесак те инспирације истраживачи Његошевог дела пронашли су и утврдили у ликовима великих мудраца Игумана Стефана („Горски вијенац“) и његовог поетског сабрата Теодосија Мркоњића („Шћепан Мали“).

Активан и ангажован, можда и одлучујући учесник великог подухвата да се, изненађени и затечени седмнаестогодишњак, устолочи на упражњени владичански трон и наметне још више затеченим и изненађеним црногорским главарима као наследник великог претходника, чији се живот тек угасио, под теретом година и још већим теретом владавине у олујним и „злим временима“.

НЕПРОЦЕЊИВА УЛОГА ИГУМАНОВА

Остало је и његово, Његошево, присећање и сведочење о драматичном тренутку када је, сасвим неочекивано, крочио у – историју. Тек сутрадан по смрти стричевој чуо је да треба да га наследи. Рођаци су га, у журби, позвали у манастир, огрнули га стричевом мантијом, утрпали му крст у руке и изгурали напоље, пред окупљане главаре, као новог владика и господара!

Драмска и, како ће се испоставити, драматична сцена. Дечаку прилазе да му се поклоне, и пољубе руку, као новом господару. Најпре стричеви и отац. Он се готово отима, у nelaгоди. Приступају, редом, остали. Неки очигледно невољно. Чита се тестамент Светог Петра Цетињског, писан руком српског песника Симе Сарајлије, чији садржај је, по свему судећи, срочио – умирући владика тешко да је за то, у последњем часу и даху, био способан – управо игуман Мојсије Зечевић.

После читања тестаментa настао је, кажу, мук међу главарима. Острошки архимандрит (Јосиф Павићеић) прекида злослутну тишину. Пита главаре прихватају ли тестамент. Опет мук. Нови чин драме, у којем је, чини се, могуће да све измакне контроли. Искаче Филип Дјурашковић, гласовити јунак, сердар Ријечке нахије: позива на мегдан оног ко одбије да се сагласи с тестаментом. Јак „аргумент“ и наум појачава оглашавањем кубуре.

Његош и три знаменита Васојевића

МОЈСИЈЕ ЗЕЧЕВИЋ: ЛЕГЕНДА ЈОШ ЗА ЖИВОТА

Запраштале су, наједном и друге главарске пушке. Доведена до врхунца, напетост наједном попушта. На Његошеву страну се сврставају сердари и главари осталих нахија.

То нису, међутим, и најважнија лица првог чина „Његошеве и црногорске драме“ (Милован Ђилас). Тројку најзаслужнијих чине већ споменути Симо Сарајлија, Игуман Мојсије Зечевић и главни актер „припремних радњи“ Станко Стијепов Петровић.

Барата се, наиме, као с поузданим предањем, да је овај последњи претходно одлучно „рашчистио терен“. Имао је изоштрени слух и нерв за историјску важност и драматику овог тренутка. И знао како да оконча непрекинуто и љуто ривалство два његушка братстава: Петровића, који су, по традицији, давали владике, и Радоњића, који су, по вољи Млетака, именовали, гувернадуре. Било му је знано да је Црногорцима веома важно да добију владика. Радоњићи не могу да га понуде. Немају их по традицији у својој породици. Петровићи немају сигурног кандидата. Могу, међутим, да га понуде. Станко је тај који на брзу руку облачи Рада у владичанско – тек сутрадан је замонашен! – гура га напред и баца у арену. Будући владика га је, не само због тога, остало је предање, „волио више него рођену браћу“.

Непроцњива улога Игуманова у одсудном тренутку Његошеве личне судбине, а тиме и црногорске историје, није, дакако, тиме била исцпена. Стрпљив, опрезан, али и упоран и одлучан, Мојсије је, вукући конце иза јавне сцене, и наступајући јавно, као његов „говорник“ и емисар, много допринео учвршћивању, у почетку несигурне, Његошеве владарске позиције.

СНАЖНА БРАНА ИСЛАМИЗАЦИЈИ ПЛЕМЕНА

Нови господар Црне Горе бацао га је у „највећу ватру“, у разговоре с Милошем Обреновићем (српски кнез му, изгледа, није „опростио“ раширене руке с којима је дочекивао Карађорђа и његове устанике) и преговоре с турским пашама, агама и беговима. Чинио је то с бескрајним поверењем и уверењем да овај мудрац зна „шта они мисле и кад спавају“.

Није Његош, дакако, „пригрлио“ Игумана само због своје спољне политике, која је, увек и са свих страна угрожаваној Црној Гори, била изузетно важна и битна. Он му је био ослонац у грозничавој жељи и тежњи да се и сва Брда, као и све Српство – сан чије остварење није дочекао - коначно извуче из вековног ропства. Споменули смо већ онај његов болни крик: ала се наробовасмо!

Знао је, наиме, да је Мојсије Зечевић стекао, кроз четовања и буне, завере и заседе, турска тамновања и освете, сабирање племена у аманет „вјере прађедовске“, огроман углед и имао велики утицај у, за нејга стратешки важном, и великом („скоро као сва слободна Црна Гора“) племену Васојевића које је, Полимљем, настављало слободну Црну Гору у „српску дубину“. Био је у свом племену оно што су биле владике у Црној Гори. И више од тога.

Један од најважнијих резултата духовног, политичког, националног и културног деловања Мојсије Зечевиће, „човека широких видика“, који је, „стрпљиво, опрезно и мудро“ више од три деценије радио на јачању утицаја Црне Горе у Горњем Полимљу, није био, по академику Миомиру Дашићу, само заустављање исламизације у Васојевићима, него и покрштавање оних који су примили ислам.

МОЈСИЈЕ КАО ИГУМАН СТЕФАН

Игуманово искуство у заустављању исламизације у Васојевићима могло је, иначе, да буде „шлагворт“ за сиже око којег се све врти у најзначајнијем Његошевом делу (истрага потурица), „Горском вијенцу“. А сам Мојсије, иако песнички ликови никад нису пука „огледала“ и „фактографије“, инспирација за уметничко, и филозофско, транспоновање и обликовање једног од најважнијих, и свакако најумнијих, личности у „Вијенцу“: Игумана Стефана.

Његови узвишени монолози извиру из искуства, дугог живота, службовања и путовања – баш као и у животопису игумана Мојсије, његових крстарења од Београда до Стамбола, Цетиња до Москве, тамошњих школа и дипломатских мисија, разговора с пријатељима и преговора с непријатељима – и Мојсијевог непоколебљивог става у погледу истраге и обрачуна с браћом.

Док се владика Данило, макар за часак, колеба пред „ужасним пламовима“ који га раздиру, у страху да ће се браћа „исклати међу собом“, и да ће „крвници јаки и опаки“, затријети „сјеме у одиви“, Игуман Стефан храбри Црногорце оним чувеним, пламеним и памтљивим стиховима:

„Поклољење за пјесму створено
виле ће се грабит у вјекове

да вам вјенце достоје саплету,
ваш ће примјер учити пјевача
како треба с бесмртношћу зборит!“

И, потом, заветно:

„Крст носити вама је суђено
Страшне борбе с својим и туђином“

А кад је већ тако, порука за поколења и узвишено жртвовање:

„Славно мрите, кад мријет морате!“

Његош и три знаменита Васојевића

МИЉАН ВУКОВ:
САМОНИКЛИ ВОЈНИ ГЕНИЈЕ

Симбол неустрашивости у борби за ослобођење његових Васојевића

Легенда која траје. И они који никад ништа друго нису чули о њему, знају једно: Миљан Вуков Вешовић је био и остао симбол неустрашивости у борби за ослобођење његових Васојевића.

И, оно што се преноси с колена на колена, до данашњег дана, из уста гласовитог војводе Марка Миљанова: први у војводству. На питање ко је најбољи војвода у Црној Гори, најзнаменитији Куч је без премишљања рекао: Миљан Вуков. Сам се ослободио од Турака и од „Васојевића направио најљепшу српску башту“.

Није у тој процени и оцени био једини и усамљен. И, такође јунаци на гласу, какви су неспорно били Новица Церовић и Дјуро Матановић, уздизали су „храброст, чојство и јунаштво“ Миљана Вукова изнад сопствених.

Тако се легенда увећавала, а у тој легенди, где често има претеривања, све је, изгледа, у Миљановом случају било „по мери“. Једно је сигурно: поред игумана манастира Дјурђеви ступови, Мојсија Зечевића, Миљан Вуков Вешовић је „најзначајнији Васојевић Деветнаестог века“ (Слободан Томовић).

ОТВОРЕНА ВРАТА ИСТОРИЈЕ

Животне судбине двојице гласовитих Васојевића се преплићу, као што се преплићу њихова дела. Чувени игуман је својим националним ангажовањем и духовништвом практично „отворио врата историје“ васојевићком барјактару, капетану, војводи и сенатору.

Блиски сарадник Светог Петра и Његоша, Игуман је духовно преобразио своје велико племе. Изгладио зађевице и опасне расколе међу братственицима и братствима у њему. Национално и вјерски га освестио и усправио. Подигао борбени морал и оживео њихов слободарски дух. И, што је посебно важно за оно што ће тек уследити, повезао је љворечке и поткомске Васојевиће с подловћенском Црном Гором.

БЕСПОГОВОРНИ АУТОРИТЕТ

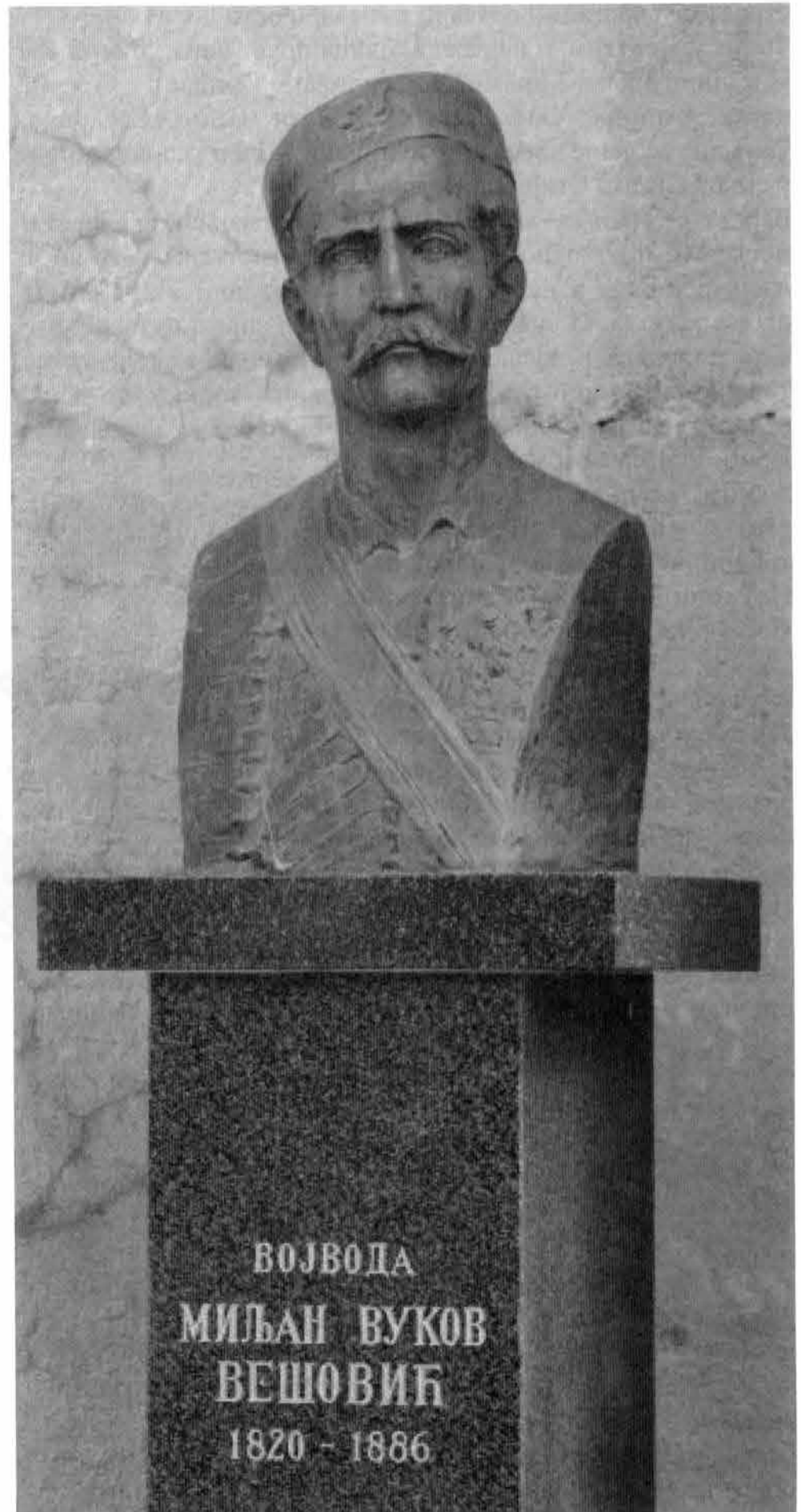
Траса је одређена и терен припремљен: Миљан ће остварити мачем оно што је Мојсије, и сам вичан баратању оружјем, назначио духом и – крстом. Бескрајно храбар, а промишљен, одлучан, резак, а правичан, стекао је огроман углед и беспоговоран ауторитет у народу. Подизао је, и њима успешно руководио, устанке и буне, за коначно ослобођење.

„Самоуки војни геније“ (опет: Слободан Томовић) водио је жестоке ратове против „школованих Портиних паша и мушира“. И све борбе окончао без иједног пораза. Отимајући мачем од Турака „оно што је било његово“, проширио је и увећао Црну Гору за „величину територије коју је имала под владиком“.

Миљан је заиста, „научио слова“, тек као угледни и утицајни племенски првак. А могло је да се то све деси много раније, захваљујући трећем јунаку наше приче о гласовитим Васојевићима из Његошевог времена, конзулу Николи Васојевићу. Приликом једног његовог боравка у Лијевој Ријечи, дечак Миљан му се веома допао. Понудио је да га „одведе на школе“. Миљанов отац, као „прост сељак“, није хтео да чује, из „страха да га више неће виђети“.

ПОХОД КА СЛАВИ

Поход ка слави и у историју, Миљан Вуков је, слично Његошу, кренуо још као момче. Тај поход је започет Миљановим стицањем барјактарства, чином који ће га, на необичан начин, извести пред Његоша и повезати потом, чврсто, с једва нешто старијим (седам година, Његош 1813, Миљан 1820), у том часу, господаром Црне Горе.

Споменик Миљану Вукову у Лијевој Ријечи, матици Васојевића

Миљанов син, потоњи војвода, такође, министар спољних послова и сенатор код књаза, и краља, Николе Петровића, Гавро Вуковић (име племена, од Вешовића у Вуковиће, „преименовао“ је, иначе, Миљан, по своме оцу Вуку) описује ту важну епизоду на следећи начин: у време Карађорђевог буне, његови прваци и четобаше Анто Божићевић (стигао је до Дјурђевић ступова) и Хаџи Продан (до Превије, код Андријевице) поделили су више барјака по Нахији.

Његош и три знаменита Васојевића

МИЉАН ВУКОВ:
САМОНИКЛИ ВОЈНИ ГЕНИЈЕ

Симбол неустрашивости у борби за ослобођење његових Васојевића

Од оца је остануло сину: и Миљанов син Гавро био је војвода и зачетник модерне црногорске дипломатије

Склопио је по повратку у Лијеву Ријеку барјак, и тајно, да не знају чак ни његови најближи рођаци, „пошао код владике у онда далеко Цетиње“, да му „благослови барјак“.

„Сит трчкарања (Црногораца) између Цетиња и Скадра“, „оћерао је Миљана“ уверен да је опет реч о неком „турском удворици“ који би само да нешто искамчи од господара. Миљан није занао „шта да уради, куд да крене“. Срећом, нашао се ту Стеван Перков, тада најважнија личност уз господара и његов „најуплижнији савјетник“. Миљан му се допао и Стеван је молио Владика да га прими „на његову одговорност“. Његош је то учинио и потврдио Миљана за „барјактара Лијеве Ријеке и дао му упутства...“

Гавро то не помиње, али је владика, наводно, том приликом Миљана условио: повероваће му, и дати барјактарство, кад на Цетиње донесе главу неког угледног Турчина. Миљан је и тај услов испунио. На „табљу“ изнад цетињског мансатира стигла је глава паше Шеховића и владика је, с главарима, имао прилу да види „две лепе главе, живу Миљанову и мртву Шеховићеву“

СИМБОЛ ЦРНОГОРСKE ВЛАСТИ

Барјактарство дато из Његошеве руке представљало је, каже академик Дашић, снажан „симбол црногорске власти“ у Лијевој Ријечи и над Лијевом Ријеком. До тада је Петар Други свој уплив на Васојевиће имао и остваривао, готово искључиво, преко „искреног пријатеља, разборитог човјека и неуморног националног посленика игумана Мојсија“ (Миомир Дашић). Сада је могао да се ослони и на поузданог Миљана Вукова. Болешљив и с наслућивањем могуће, скоре смрти, хтео је и свом наследнику да обезбеди снажну Миљанову потпору. Тако је дошло до његовог кумства с Његошевим изабраником за наследника, Данилом, потоњим књазом Црне Горе.

Лијева Ријека је већ 1830. постала саставни део црногорске државе, политички се сасвим одвојила од Скадра. Тако се наименовањем Миљана Вукова за барјактара Горњих Васојевића отворила нова, важна страница у односима Васојевића, укључујући и оне у Полимљу, са Цетињем.

Од тада је чешће свраћао до Дјурђевић ступова, код игумана Мојсије Зечевића, па су два гласовита Васојевиће могла да усклађују своје подухвате, ослањајући се, један на другог. Тако је одлободилачка борба Васојевића, којом је непосредно, пуне три деценије, непосредно руководио Миљан Вуков, узела своју незауоставиву динамику. И то у најбурнијем раздобљу црногорске историје, у време Његоша, књаза Данила и књаза Николе. Прво као барјактар, па капетан, војвода и сенатор, „симбол и легенда свих Васојевића“ (Слободан Томовић), велики Миљан Вуков Вешовић.

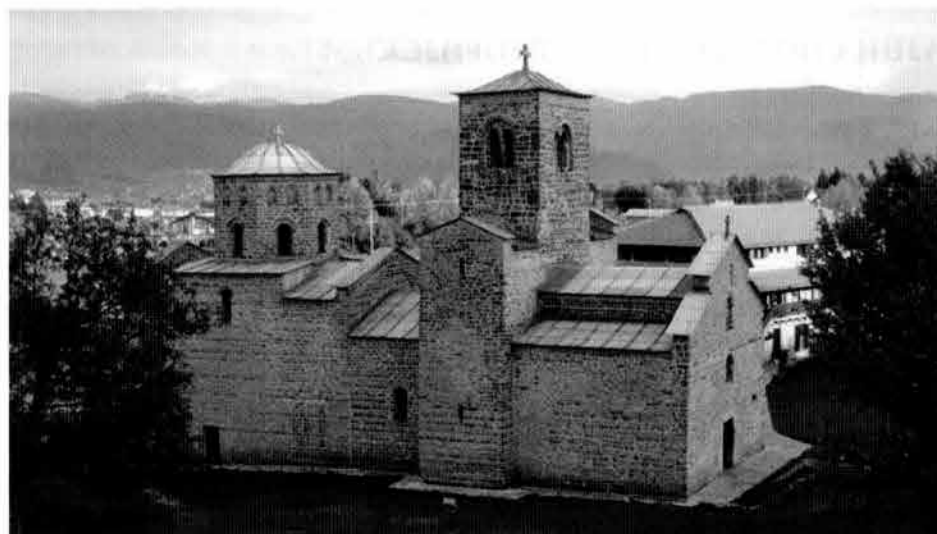
Хаџи Продан је један барјак дао „тада на гласу јунаку“, Милошу Спахову, Љеворечанину, стрицу Миљановом. По његовој смрти, барјак је наследио син Веко. Убише га Турци. Прво четовање Миљаново (а „четовања су била најбоља школа јунаштва“) било је да га освети.

Коме сада да припадне барјак? Веко није имао порода. Два јака љеворечка братства, Рајевићи и Новаковићи, сукобили су се око барјака. Није успео да их смири и помири чак ни у томе убедљиви и искусни игуман Мојсије Зечевић.

ЕВО МОМКА ЗА БАРЈАКА!

Кучки и љеворечки главари, а Кучи су тада доминирали малом Лијевом Ријеком, обрели су се у пред скадарским Осман пашом. Већина кучких главара била је да се барјак да Вуксану Дујовићу, Новаковићу. „Петро Вуко, Куч, дохвати Миљана између свих, па повиче: „Ево момка за барјака“. Паши се Миљан допао. Учинио му се само да је за барјак премлад. Главари се напакон сложише и паша му даде барјактарство.

Тешко му је, пише његов син Гавро, „падало на душу што је из турских руку добио барјак“. Није часио ни часа.

Манастир Ђурђеви Ступови: место састајања и договарања игумана Мојсија и војводе Миљана

Његош и три знаменита Васојевића

НИКОЛА ВАСОЈЕВИЋ: ЧОВЕК
ТРАГИЧНЕ СУДБИНЕКнежевина Холмија: политички хазардан и провокативан подухват
који је његовом иницијатору дошао главе

Никола Васојевић: подједнако интригантна и фасцинантна личност. И велика мистерија. И у животу и у смрти. Готово ренесансна личност, свестраних интересовања, талената и преокупација. Романескна и филмска прича, још непреточена. Само овлашно набрајање његових биографских података, звучи, заиста, фантастично и - нестварно.

Одрастао и школован у Русији. Руски (инжињеријаки) официер. Руски (војни) аташе у Цариграду. Главни инжењер Кнежевине Србије у време Милоша Обреновића. Први пројектант магистралног пута Београд – Бар. Турски генерал. Енглески конзул у Новом Пазару.

Светски путник, који је, у ондашњим саобраћајним приликама и неприликама, волшебено крстарио с краја на крај Старог континента. Путописац. Песник. Картограф. „Власник“ четири држављанства. Човек који је говорио тринаест језика, лако успостављао контакте, конверзацију и преписку с утицајним политичарима и државницима свога времена.

Радо виђан у европским престоницама и елитним друштвима. Али и тешко опањкаван, сумњичен (најчешће да је нечији шпијун), ухођен, оспораван и прогањан.

И, коначно, оно што нас овом приликом, у контексту његових, неспорно проблематичних, веза с Његошем, превасходно и занима: иницијатор, политички, без сумње, проблематичног подухвата - Кнежевине Холмије. Самосталне државе између Црне Горе и Србије. И независне од њих обе. Њен малерозни господар, жртва и трагика.

ПАКТ С ЂАВОЛОМ

Пут овог великог немирника, окретног, сналажљивог и комуникативног, ка личној трагедији почео је, очигледно, 1840. године, с доласком у Париз, метрополу дипломата, авантуриста, агената и емиграната. И, како ће се испоставити, кобним сусретом са такође необичном личношћу, грофом Адамом Чарторијским.

Никола Васојевић је већ био објавио у Паризу један „мемоар“ о својој „држави“, с којим је Чарторијски већ био упознат.

Два кнеза су се брзо разумела и - споразумела. Пољак је у Николи видео могућег предводника јужнословенских племена, који би, уз помоћ Француске, Енглеске и Ватикана, могао да помогне „пољску ствар“ и „избављење од Руса“.

Брзо је направљен „пакт с ђаволом“ који ће се васојевићком кнезу драстично и драматично обити о главу. Склопљен је, наиме, тајни усмени споразум „о узајамној помоћи“, који је Чарторијски „преточио“ 6. априла 1841. године у писани, и обавезујући, уговор.

ТАЈНИ СПОРАЗУМ СА ЧАРТОРИЈСКИМ

У средишт тајног споразума стајала је Кнежевина Холмија, с кнезом Николом Васојевићем на челу. Чарторијски се обавезао да у остваривању овог подухвата Николу помогне финансијски (60 хиљада франака) и војно (300 официра и војника, 15 хиљада пушака). Заузврат, Никола би пружио такође војну помоћ Пољској, тако што би обезбедио магацине за складиштење оружја на територији његове Холмије, одакле би, кад „куцне час“, кренула „операција за пољско ослобођење“.

Осим ове „логистичке подршке“, Никола би ангажовао и своје војнике у тој, авантуристички смишљеној и замишљеној операцији. Биограф кнеза Николе Васојевића Радомир П. Губеринић објавио је текст тајног споразума („конвенције“) у петнаест тачака, који су склопили Чарторијски и Васојевић.

Никола Васојевић: човек великих политичких амбиција и зле судбине

По форми и стилу којим је сручен тај документ, може се закључити да га је писала искусна дипломатска рука: његов „редактор“ с титулом грофа, Чарторијски је једно време, док је уживао наклоност цара Александра Првог, радио у руској дипломатији, две године чак био министар спољних послова Русије. Због учешћа у пољском устанку побегао је из земље и постао један од вођа пољске емиграције, која се расула по европским престоницама.

СВЕДОЧЕЊЕ ПРОТЕ НЕНАДОВИЋА

Први Србин који се, иначе, сусрео с њим у том својству, био је прота Матија Ненадовић. Ненадовић се 1804. с два пратиоца, оскудном храном и џебаном, упутио на далеко и, показаће се, веома драматично путовање, које је, иначе, трајало пет месеци, к Русији, у нади да ће на царском двору наћи за свој народ коначни „спас од Турака“.

На његово велико изненађење, примио га је не Рус, него – Пољак. И то у поноћ. Кад је чуо шта Срби желе - да их „Русија избави од Турака“, одговорио је кратко и одбојно: Србија је далеко, а Русија је пријатељ с Турском!

У оних петнаест тачака „конвенције“ нема спомена о томе да је Никола Васојевић преузео обавезу – која ће га у очима његових противника сурово истерати на „брисани простор“ и на „нишан“ – да ће радити на унијаћењу, не само у свом племену, Васојевићима, него и у осталим словенским земљама.

Његош и три знаменита Васојевића

НИКОЛА ВАСОЈЕВИЋ: ЧОВЕК ТРАГИЧНЕ СУДБИНЕ

**Кнежевина Холмија: политички хазардан и провокативан подухват
који је његовом иницијатору дошао главе**

О тој обавези Чарторијски пише једном римокатоличком свештенику у Риму тражећи да кнезу Николи испослужује аудијенцију код кардинала, уз објашњење да се ради о стварању католичке уније „код хришћана у Турској“. Његов агент Михаило Чајковски, који се тада налазио на служби у Цариграду (касније ће бити придодат кнезу Васојевићу у оквиру већ споменутог тајног париског споразума о Холмији, пре него што је „проваљен“ и коначно пропао), писао је француском амбасадору у Турској да „кнез (Никола) тражи помоћ од Француске и Рима јер жели да у своме крају створи центар пропаганде католицизма и културе међу Словенима, уперен против онога што Русија ради у Црној Гори“.

ПОТРЕС НА БАЛКАНУ

Кнез Никола се, иначе, у грозничавој потрази за покровитељством и потпором обраћао посебно Французима и Енглезима. И у једном и у другом случају безуспешно. Француски конзул у Цариграду писао је свом министру спољних послова исцрпно о кнежевим захтевима, које је „доста смушено изнео“ у писму упућеном председнику француске владе и „донекле појаснио“ у директном разговору с њим. Министар ће, закључио је конзул, „лако оценити у чему су те идеје (кнеза Васојевића) неосноване и неизводљиве у садашњем тренутку европских односа.“

Читав пројекат, који је изазвао „праву буру на Балкану“, био је, очигледно усмерен, с једне стране, против Русије (постојало је, наиме, уверење да би растакањем отоманског царства највише профитирала Русија) и, с друге стране, такође против интереса Србије и Црне Горе: унијатска Холмија између две српске државе виђена је као најјача брана њиховом (евентуалном) уједињењу.

Те тврде европске реалности, наш кнез, очигледно није био довољно свестан.

Високо образовани, и искусни Никола Васојевић, упркос свом немирном и авантуристичком духу, дакако, није био лакомислени авантуриста. Његов подухват с Холмијом, поготову у режији пољских емиграната и унијатских налога – упркос „европским (интересним) реалностима“, понајвише непосредним интересима Русије – јесте био политички хазард и авантура с фаталном завршницом. Он се тиме нашао у директном сукобу са званичним Цетињем и Његошевим државотворним интересима (што ће радикално изменити владин однос према кнезу и отворити пут ка његовој ликвидацији!), али и у сукобу са најистакнутијим васојевићким главарима, у првом реду с игуманом Мојсијем Зечевићем, чији су интереси, амбиције и аспирације били у сагласју с Његошевим.

АВАНТУРА С ФАТАЛНОМ ЗАВРШНИЦОМ

С последицама свог проблематичног подухвата, могао се суочити приликом последње посете манастиру Ђурђеви ступови. Забележио је, наиме, да је у манастиру водио разговоре с калуђерима „тврдог русофилског опрељења“. Руси „ми готово пропаст...“

Закључио је да је Русија „златом својим посијала раздор у наша племена“ и видео „пропаст коју (му) Руси готове...“ Сазнао је, такође, од игумана Мојсије да су му Турци „на све стране затворили пут“ и понудили 7000 гроша оном ко би га „убио или жива ухватио“.

У сваком случају, у његовој ликвидацији се радило о политичком убиству. И као код свих политичких убистава, и кад се директни извршиоци знају, као у овом случају, остаје много простора за спекулације и мистификације. У Николином случају, било је, очигледно, више и појединача и моћних империја заинтересованих за његово уклањање с политичке сцене. Не сви, сигурно, на исти начин и можда не за његово тако брутално уклањање из – живота.

Пруга Београд-Бар са мостом на Малој ријеци: инжењер Никола Васојевић је понудио Кнезу Милошу Обреновићу први пројекат магистралног пута који би повезивао српску престоницу с морем

Васојевићи у Његошево доба

НИТИ ПОД ТУРЦИМА,
НИТИ ПОД ЦРНОМ ГОРОМ

Највеће српско племе подијељено у два „вилајета“ – Лијеву Ријеку, која никада није потпала под турску власт и Горње Полимље, које је припадало Скадарском пашалуку, водило је непрекидну борбу за слободу и уједињење

Пише: Драган РАДЕВИЋ

Друштвено-политичке прилике у Васојевићима за време Његошеве владавине Црном Гором биле су веома сложене и тешке. Због турских зулума, тегобног живота и сиромаштва, настала је велика миграција народа, поготову из Горњег Полимља према Србији. Васојевићи су уз то као највеће српско племе били ван домања црногорске државе.

Цетињске владике и господари Црне Горе дуго нису схватили значај Васојевића и њихову моћ ширења према Србији. Стари Црногорци су, додуше, тежили уједињењу са брдским племенима, па и са Васојевићима. С друге стране, Васојевићко ширење према старој постојбини Рашкој стално се повећавало. Његош је први увидео значај придобијања и присаједињавања брдских племена Црној Гори. То, Његошево време у Васојевићима је обележио мудри игуман манастира Ђурђевих Ступова, Мојсије Зечевић, који је био веома близак са црногорским владикама и господарима: Петром I и Петром II Петровићем Његошем.

Диктирајући опоруку Сими Милутиновићу, Петар I, владика црногорски, тражио је да том чину присуствује и игуман Мојсије Зечевић, који га је пред смрт и причестио. У опоруци Црногорцима, владика Петар је одредио игумана Мојсија да га замјењује док млади Раде Томов не преузме владичански трон. Управо је васојевићки игуман Мојсије најзаслужнији што је Његош, и поред великог оспоравања од стране Црногораца, дошао на црногорски престо. Унутрашње размирице међу Турцима тога доба, пре свега покрет босанских паша и бегова противу тадашњих реформи султана Махмуда II, покушао је да искористи млади Његош за истискивање турске власти из неослобођених предела брдских племена.

КНЕЖЕВИНА ВАСОЈЕВИЋА

Његош преко игумана Мојсија успоставља везу са босанским бегом Градашчевићем и скадарским Мустафа –нашом Шкодром, правећи заједничке акције против султана. С друге стране скадарски везир је преко Васојевића одржавао везе са Србијом и кнезом Милошем. С обзиром да су Васојевићи тада припадали Скадарском пашалуку, били су обавезни да се под заповједништвом војводе Сима Лакићева Кастратовића, нађу у саставу трупа Мустафа паше и крену у поход против царске војске у Румелији.

Познато је да се после слома Мустафа пашине војске, војвода Симо пуким случајем спасио од заробљавања и са десеткованим одредом једва вратио у Васојевиће. После Мустафа пашиног пораза Васојевићи су отказали послушност Скадру оцењујући да је дошао тренутак да се одметну и од Плава и Гусиња. Како су се прилике одвијале у Васојевићима када је Велики везир ушао са царском војском у Скадар и заробио Мустафа пашу нема поузданих докумената. На Цетињу је ово дочекано са великим разочарањем. Тадашња Његошева политичка помоћ паши Градашчевићу и Мојсијина мисија противу султана, нису биле на линији србијанске политике и кнеза Милоша према Порти. Обавештен да је Мојсије боравио у Травнику кнез Милош је у писму бегу Видахићу осуо дрвље и камење на игумана Мојсија.

О друштвено – политичким приликама тога времена у Васојевићима и пределима старе Рашке најбоље забиљешке и сведочења оставио је кнез Никола Васојевић (Милошевић).

Крајем 1835. године, кнез Никола долази у Васојевиће, гдје се сусреће и присно сарађује са, игуманом Мојсијом Зечевићем и војводом Симом Кастратовићем.

Као образован и учен човјек, ради заједно на племенском законодавству и пречишћава стари Васојевићки закон наслијеђен од кнеза Милутина и Мирчете Раичева.

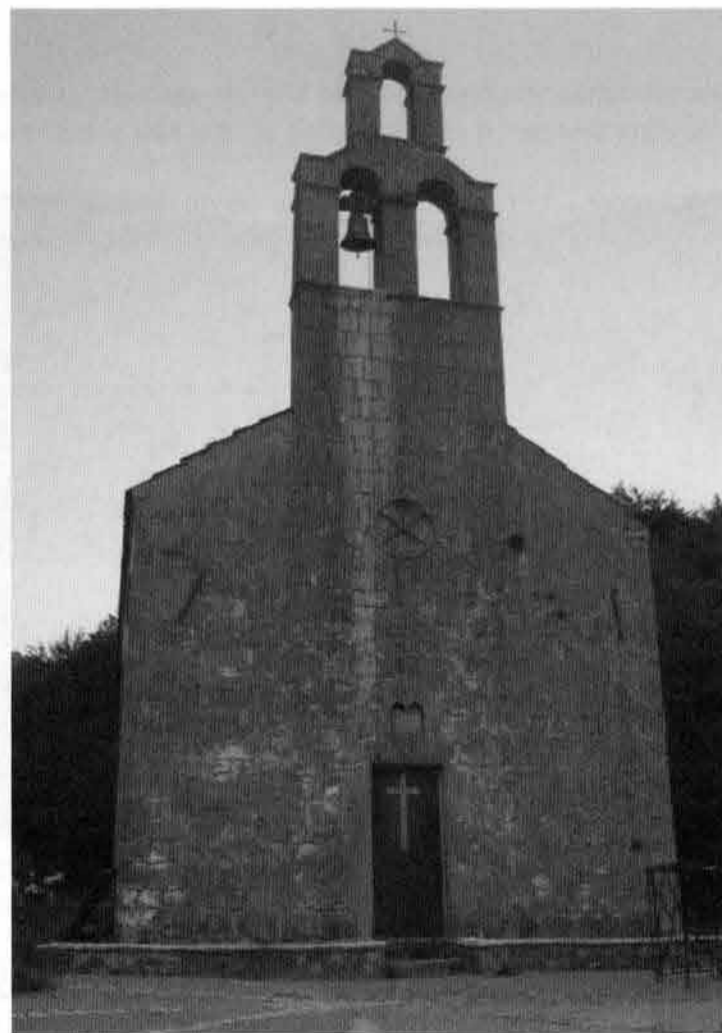
Кнез Никола је неуморно радио на стварању треће српске државе Холмије – Васојевића, на просторима између ондашње Црне Горе и Србије, са планом да се оне уједине.

„Племена холмска, а именито васојевићка, скупе се у Народну скупштину, те га једним гласом изаберу за врховног свога војда и изруче му крмило владања 1836. љета. Кнез Никола Књажевину Васојевића, именито баци под покровитељством Енглеске, која га одмах прихвати са правитељством француским и призна за независног књаза од Васојевића“.

Васојевићи су, историјска је чињеница, једино српско племе које је под турском окупацијом имало кнежевину са писаним законодавством, од великих сила признатог кнеза, што није био случај ни са једним другим српским племеном.

Кнез Никола из Скадра стиже на Цетиње 1835. године, да би се упознао са Његошем. Том приликом, оставља снажан утисак на Рада Томова, за кога ће, као и за Црну Гору, обављати веома важне дипломатске послове по Европи. На основу докумената и Повеље из цетињског манастира, Његош издаје Грамату о Николином племићком поријеклу:

Његошево право као црногорског владике и господара да издаје грамате о племићком поријеклу проистицало је из наследног права од српског патријарха Рајића. Његош том приликом поклања васојевићком кнезу Николи вечити Орфелинов календар на којему исписује посвету у стиху.

Црква Успења Христовог у Лијевој Ријеци

Васојевићи у Његошево доба

НИТИ ПОД ТУРЦИМА, НИТИ ПОД ЦРНОМ ГОРОМ

Поводом сукоба Васојевића из Горњег Полимља са Плавским и Гусињским Турцима 1843. и 1844. и Његош се обраћа писмом скадарском везиру Осман-пашу Скопљаку у коме га моли да ослободи васојевићке главаре. Он пише да су: “неки неодговорни јарамази арнаутски напали Васојевиће и почели их бити и грабити а ови су се морали од њих бранити...”

Међутим, Његош се овога пута позивао на човекољубље а не на право Црне Горе да их заштити. Ипак, Његошево писмо није имало никаквог утицаја на избављење васојевићких главара из скадарског затвора, већ искључиво интервенција кнеза Николе Васојевића.

КО ЈЕ И ЗАШТО УБИО ВАСОЈЕВИЋКОГ КНЕЗА

С правом се може рећи да је читава политичка активност кнеза Николе Васојевића била у великом раскораку са политиком црногорског двора, самог Његоша и руске владе. Тако се после обостраног уважавања и одушевљења између Његоша и кнеза Николе Васојевића, све преокренуло.

Прорацило је ривалство, сујета, страх, мржња, нетрпељивост... Његош је васојевићког кнеза Николу доживљавао као опасног противника и такмаца са великим амбицијама. Из истих разлога, нису га више подносили ни игуман Мојсије, ни војвода Симо.

Кнез Никола је био омиљен у Васојевићима и међу брдским племенима, што је засметало цетињском двору, који је сковао план да га уклони. Позвали су га на разговоре у црногорској престоници. На том путу, 30. маја 1844. године, код Доњег Загарача, васојевићког кнеза убили су из заседе Његошеви перјаници Вуко, Тодор и Мићо Тороман, сви из Његуша.

На вијест о Николиној смрти, бурно су реаговале владе европских држава. О томе је писала сва европска и светска штампа. Његош је наредио истрагу, али се правдао да са убиством нема никакве везе.

Турске власти су биле чврсто решене да ограниче племенску самосталност Васојевића и да их натерају на потпуну покорност. Следеће 1845. године Његош се жали руском конзулу Гагићу да се турска политика према Црној Гори променила, да Турци митом у новцу, храни и поклонима придобијају погранично становништво. Васојевићи у долини Лима су 1846. предвођени игуманом Мојсијем одржавали везе са цетињским двором. Његош обавештава руског конзула Гагића да му је „до рукама дошло до 100 турских барјака које је правителство турско дало неким црногорцима из Куча ради побуне међусобне.

“Тада је и млађани Миљан Вуков барјак добијен од скадарског везира Осман-паше донио на Цетиње и предао Његошу у замену за барјак са црногорским знамењима. Од тада, добивши инструкције од Његоша, Миљан Вуков ради на присаједињење Васојевића Црној Гори.

Уз то Његош са Васојевићима Горњег Полимља одржава строго поверљиве везе преко Ђурђевих Ступова и игумана Мојсија Зечевића, који је овај Манастир претворио у својеврстан економско-политички центар у коме се саборвало, трговало, празновало...

Иако самоук, игуман Мојсије је 1836. године у Ђурђевим Ступовима отворио, прво манастирску па онда редовну школу у којој се учило писмености и спремао за свештенички позив. Веома је важно нагласити да је у овим крајевима све време вођена дуга борба за сузбијање ислама у којој су васојевићки прваци и посебно игуман Мојсије, често користили принудна средства како би повратили оне који су се потурчили, поново у вјеру православну.

Неродна 1846. година толико је погодила Васојевиће и Црну Гору да је Његош писао Гагићу да „Тако нагрдну годину не памти садашњи нараштај“.

Контроверзе: Његош је дао кнежевску грамату Николи, спевао му оду и доведен у везу са његовом ликвидацијом

Суша је била катастрофална па се Владика жалио да није ништа родило „народ је без ишта, што је горе него да нас је погодила куга“. У Црној Гори и Васојевићима завладала је велика глад коју је покушао искористити скадарски паша обећавајући „жито за годину дана“, свима који признају његову власт.

ПОМОЋ И ПРИСНЕ ВЕЗЕ СА СРБИЈОМ

Многи су те па и наредних година пошли у Скадар по жито и спас од глади. Његош се жестоко уплашио да то не поколеба народ и окрене на побуну против цетињске (његове) власти. То је био разлог што се велики број васојевићких породица тих година одселио за Србију. Због неродних година Васојевићи из Горњег Полимља одбили су да плаћају данак скадарском пашу.

У прољеће 1847. игуман Мојсије са неколико народних првака одлази за Београд, обавештавајући српске званичнике о тамошњим приликама и намери Плавских и Гусињских Турака да нападну Васојевиће. Српска влада је финансирала боравак васојевићке делегације пошто је била веома заинтересована за Горње Полимље. Од тада је Београд бринуо о школовању даровитих младића из Васојевића. У Србији су се тих година школовала и два рођака игумана Мојсије – Јанићије и Никодим Зечевић...Са сигурношћу се може рећи да су за Његошева вакта, Васојевићи подељени у два „вилајета“ – матицу Лијеву Ријеку, која никада није подпадала под турску власт и прва се наслонила на Црну Гору и Горње Полимље под Скадарским пашалуком - водили непрестану борбу за слободу и уједињење. До средине 19. века успели су захваљујући игуману Мојсију и Миљану Вукову да се племенски добро организују у прилично хомогену заједницу са готово слободним унутрашњим животом и деловањем. Савременици тих времена и догађаја оставили су сведочанство да, “До владавине књаза Данила Петровића, Васојевићи нити бејашу под Црном Гором, нити под Турцима, а живели су у пуној племенској слободи, или, боље рећи, самовољи“.

Занимљиво је на крају рећи да је игуман Мојсије Зечевић са животне и политичке сцене отишао исте 1851. године, када се прерано угасио и живот Рада Томова.

Јевто Миловић

ЊЕГОШЕВА БИЉЕЖНИЦА**У Биљежници коју је кћи краља Николе Ксенија Петровић уступила 1956. др Перу Шоћу, чувана је Његошева страствена пјесма „Ноћ скупља вијека“**

Кћи краља Николе Првог, Ксенија Петровић, уступа 1956. Његошеву „Биљежницу“ др Перу Шоћу. Одмах шоћ поклања Биљежницу Државном музеју на Цетињу.

Шта све садржи та Биљежница? Залуд ћемо додуше тражити непосредне пјесникове исповијести и најскривеније тајне његова срца. Можда је нешто од тога било на она три листа која су се налазила у Биљежници испред „Meditations poetiques“ и која су немилосрдно истргнута.

Биљежница нам унеколико показује шта је све интересовало писца Горског вијенца и Луче микрокозма. Његош уноси у Биљежницу адресе појединих личности, списак својих дужника, понеку народну пословицу, многобројне податке из историје, етнографије, митологије, географије и разних других области, које је вадио из разних, већином француских, рјечника и енциклопедија. Ту се налазе и многи Ламартинови стихови, који су оставили трага у Његошеву пјесништву. Има ту и неколико страница једре прозе, преливене поезијом и прожете дуболим мислима. Још су ту и двије досад непознате пјесме и неколико преписа његових званичних писама. Својом руком је др Радишић унио у Његошеву Биљежницу један рецепт. Професор Качмадов преписао је у Биљежницу копију Његошева писма од 17. јануара 1847, упућеног Друштву за руску историју и старину. Љуба Ненадовић уписао је у Биљежницу једну незнатну забиљешку. Све је остало писао Његош својом властитом руком, а то увелико диже цијену Биљежнице.

Могли бисмо се запитати гђе је Његош набавио ову Биљежницу. Свакако не у Црној Гори него у иностранству. Зна се да је Његош на Цетињу оскудијевао у хартији. Није риједак случај да је стављао на полеђину званичних писама, која је добијао од аустријских власти, понеку своју забиљешку. Познато је из историјске грађе из Државног архива у Задру да је Његош 1837. набавио од трговца из котора „врло фину хартију“ да би могао преписати своје ђело Слободијаду.

Кад је Његош почео да биљежи у овај свој нотес разне занимљивости, остаје отворено питање. Изгледа да је велики дио својих примједби унио у Биљежницу кад је био сасвим изграђен. То се унеколико види по његовом рукопису, који је углавном остао исти од 1838. до 1851. И Његошева страствена љубавна пјесма „Парис и Хелена“ или „Ноћ скупља вијека“, која је брижљиво чувана у Биљежници и за коју М. Медаковић тврди да је неизмјерне љепоте, води поријкло из 1845. године. Има, међутим, мјеста у Биљежници која одају Његошев неисписани рукопис. Она бесумње потиче из разних пјесникових година...

... Да ли је Његош хронолошким редом руком уписивао поједине податке у своју Биљежницу? Не, на прескок је пјесник уносио поједине занимљивости у свој нотес.

Кад је био искористио све листове Биљежнице, правио је забиљешке на појединим страницама гђе је било још празна простора. Понекад је невјероватно збијао текст да би што више стало.

(Узето из „Енциклопедија Његош“)

Радован ЛАЛИЋ

ЊЕГОШЕВЕ МАЛЕ ПЕСМЕ*Скупљене на једном месту Његошове десетерачке и лирске песме су објављене тек после песникове смрти*

Његош је написао у свему близу осамдесет што дужих што краћих лирских песама. Највећи број тих песама објављен је за песниковог живота, а један део њихов пронађен је и штампан касније. Сам песник штампао је на Цетињу 1834, у штампарији коју је претходне године донео из Русије, две збирчице песама (Пустињак цетињски и Лијек јарости турске). Известан број песама Његош је објавио у црногорском алманаху Грлица (за годину 1837, 1839), а неке његове десетерачке песме штампао је Сима Милутиновић у својој збирци народних песама Пјеванија црногорска и херцеговачка (1. изд. Будим 1833, друго изд. Лајпциг 1837).

Две Његошове десетерачке песме (Кула Дјуришића и Чардак Алексића) изашле су, у једној књижици, у Бечу 1850. године. У Огледалу српском (Београд 1845) има известан број песама за које се с разлогом може тврдити да их је певао Његош. Остале песме објављене за песниковог живота излазиле су у разним српским часописима, алманасима и листовима.

Песма Људевиту Штуру објављена је 1847. године у словачком листу Орал татрански, који је излазио као књижевни додатак уз Словенскје народније новине.

За ово се није знало до 1958, односно 1959. године и песма је била само делимично позната према једном одломку, објављеном у Гласу Црногорца.

После Његошове смрти објављено је више његових песама сачуваних на разним местима у рукопису. Пронађена је и Његошева Биљежница, која се чувала у породици краља Николе и коју је његова кћи Ксенија Петровић – Његош поклонила Историјском институту у Цетињу. Поред осталог, у Биљежници су сачувана две Његошове непознате песме.

У целини, Његошове песме нису за песниковог живота биле ниједанпут скупљене и штампане.

Први пут су се скупљене песме Његошове појавиле у издању браће Јовановић у Панчеву. Редактор овог доста непотпуног издања је Дјорђе Поповић Даничар. Издање није довољно критично; редактор је мењао и „исптављао“ чак и Његошев језик. Прво критичко издање Његошевих песама дао је 1912. године Милан Решетар.

Добрица Ћосић

НЕМА СРПСКЕ КУЛТУРЕ
БЕЗ ЊЕГОША

Добрица Ћосић

... Ја не знам шта је Његош, ако није највећи српски песник 19. века, нити знам шта је српска култура ако у њој нема Његоша.

Филозофске, поетске и етичке размере Његошевог дела одредили су и одређиваће песници, научници, историчари – али, равноправно са народом који га зна и који му припада.

То и јесте оно дивно чудо којег мало има у другим културама света: значај, трајност и смисао Његошеве поезије и његошевства, управо је одредио и одређује његов народ.

Слободан Јовановић

ЈЕДИНИ ГОРОСТАС
НАШЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Слободан Јовановић

У целој нашој књижевности постоји само један горостас – и то је Његош. Кнез – владика Црне Горе и њен највећи песник. Он је, истовремено, био поглавар народа, његов духовни пастир и певач његове славе и јунаштва – налик на оне легендарне краљеве из првих дана историје који су, као нека врста полубогова, били исто тако велики мудраци као и хероји. Поред све своје културе, примитиван – он је имао једну видовитост мисли и једну трагичност осећања која премаша данашњега човека – и са једном праизворном енергијом разбијао је све књижевне калупе и стварао дела каква се дотле нису видела.

Милош Црњански

ЊЕГОШ У ВЕНЕЦИЈИ

*Насмешио се последњи пут,
У прозору се сјаше као запети лук,
Као месец, у води, млад и жути,
Риалто.*

*Миришаше болан своје беле руже
и гледаше како галебови круже,
тужни и бели, ко мисли на Ловћен
и смрт.*

*Док ноћ пљушташе, читаше
Омира,
црн и тежак, ко Ахилов,
што само крај мора нађе мира,*

*Богови, на плећима са облацима
тамним,
болови и мора са валима помамним,
пређоше по његовом бледом лицу
без трага.*

*Али кад читаше о Бризеји, што се
буди,
и отвара очи, пуне таме, у зори,
бол неизмеран паде му на
груди.*

*Јер свему на свету беше утехе.
Свим мислима, за све јунаке, и грехе.
Али држећи главу рукама обема,
сузно, умируће, помисли, болно,
да за очи невесте утехе нема.*

*Тада заплака у води звоно
Светог Марка.*

Јован Стриковић

ВЛАДИКА ДАНИЛО И ХАМЛЕТ

Дилема владике Данила далеко је крупнија од оне данског краљевића, владика бира између два зла – (кржаве) истраге потурица или ширења потурчењаштва

Владика Данило је, нема сумње, најпечатљивији лик јунака у нашој књижевности који се нашао између два егзистенцијална амбиса. Њему се као пандан у свјетској прјесничкој баштини намеће дански краљевић Хамлет из истоимене Шекспирове трагедије. Дилема између двије катастрофе у којој се нашао Владика подстиче нас на занимљиво поређење Данила са Хамлетом.

Хамлет је заувјек остао загонетан лик, и за љубитеље драмске поезије, познаваоце људске душе. Тумачен је као слабић о херој, као меланхолик и моралиста, усамљеник и философ, као неактиван и пренапрегнут, контроверзан и депресиван, лиричан и трагичан...

Из филма "Горски Вијенац" - Бранимир Поповић као владика Данило

Остала је за све прилике позната сентенција, коју дански краљевић изговара у тренуцима највећих душевних растрзања: „Бити ил, не бити- питање је сад?

Дилема данског краљевића могла би се, уско гледајући, сматрати приватним проблемом, с обзиром на то да је у питању породична трагедија (Хамлет је изгубио оца) и да Хамлет жели да освети оца. Разумије се, проблем је знатно шири већ самим тим што Клаудије није само братоубица, он је и крунисана глава Данске.

Нећемо претјерати ако кажемо да је дилема владике Данила одговорнија и крупнија, пошто се не ради о личној освети. У питању је опстанак једног народа. Данило брине о стварима које су и психа, и етика, и егзистенција, а понајвише историја националног колективитета...

Огромно бреме одговорности притиска Данила, јер је његова ријеч пресудна и неизбјежна. Упоредо с покушајима да разријешу дилему ријечима: „нека буде борба непрестана“, инхибиторни фактор, иако ослабљен, ипак је довољно јак да се јави са супротном тенденцијом, изазивајући код њега визију ужаса и покоља: „исклати се браћа међу собом“, и даље, „свој својега никад пуштат неће“...

Данило није кукавица међу соколовима, он је само ђелић народа на чије га је чело судбина довела, али ђелић који се виноу изнад осталих и боље од многих сагледао у каквом се вихору нашао његова мала Црна Гора, што јој све пријети и какве све могу бити посљедице братоубилачког сукоба. Као на кантару, у својој мисли судбоносно мјери које је од два зла мање – истрага потурица или даље ширење потурчењаштва. (Део текста изговореног у Оксфорду, на једном интернационалном конгресу).

Глумац Едвин Бут у улози Хамлета (1870)

Из чувеног монолога владике Данила

*...А ја што ћу, али са киме ћу?
Мало рукама, малена и снага,
једна сламка међу вихорове
сирак тужни без иђе икога...*

*Моје племе сном мртвијем спава,
суза моја нема родитеља,
нада мном је небо затворено,
не прима ми плача ни молитве;
у ад ми се свијет претворио,
а сви људи паклени духови.
О кукавно Српство угашено,
зла нацивјех твоја сваколика,
а с најгорим хоћу да се борим!*

...

*Бог вас клео погани изроди,
што ће турска вјера међу вама?
Куда ћете с клетвом прађедовском?
Су чим ћете изаћ пред Милоша
и пред друге српске витезове,
који живе доклен сунца грије?
Кад данашњу премислим вијећу,
распале ме ужаса пламови:
исклати се браћа међу собом,
а крвници јаки и опаки,
затријеће сјеме у одиву.
Грдни дане, да те Бог убије,
који си ме дао на свијету!*

Стеван Раичковић

ЗАПИСИ О ГРОБУ НА ЛОВЋЕНУ

Стеван Раичковић

*Ископаше ти очи лепа слико ...
Милан Ракић*

*Владико, у мом сећању стоји
Дан, тако чудесан, ко да не постоји:*

*У киши, под ниским небом смо се
пели
На Ловћен, твој гробу, ко на облак
бели...
Још на врху (ко у магли моје главе)
Стоји твој облачни камен усред
јаве.*

*Збиља, зар долази тај дан, кад ће драга
Слика да ишчили из ока, без трага?*

*И у суру јаву ловћенскога рама
Стати нека друга, непозната нама?*

*Владико, у нашој глави, испод кости,
Тиња мала урна твог духа, опрости.*

*А има у нама места где би стало
И све што ће пасти да би из нас сјало.
Кад с врха, твог гроба први камен сруше,
Он ће у дубину сићи наше душе.*

Момир ВОЈВОДИЋ

ЈУТРО НА ЛОВЋЕНУ 1916.

*Испод срушеног источног зида,
Кад прите свод високог починка,
Пред Билјарду, без срца и вида
Опет дође раскопан Владика.*

*Нема мира мед, Влашићима
Његовом праху, ако спава гром.
У празан гроб у муклим ноћима
Ућоше вјетрови, наћоше дом.*

*Бура сјени над Цетињем роји,
Земља ћути а вјешала шкрипе;
Игуман Стефан године броји,
Бројанице, испод суве липе.*

*Иванов звоник ни ноћ не дира,
Пале муње шупље власи косе;
Пију свеци очај из путира
Док празан саркофаг небом носе.*

*Свану јутро расјеченог лица,
Кад Зорњача над Ловћеном врисну;
Тад из ведорг неба лапавица
Уми лице што од туге свисну.*

Радослав ПАЈКОВИЋ

УСТА ЈЕДНО ЗБОРЕ

*Један Петровић опева другог Петровића
Раде Томов сина Петронијева, војска Ђорђа.
Од паса до паса сва су нам узвића
да очи дижемо с гроба у - небосвића.*

*Раде спева Ђорђа, Ђорђе роди Рада.
Један у мантији, други у чакширама војним.
Може ли се из тог кола изићи икада
које није молитва, крв и неспокоји?*

*Од Петра до Петра идемо кроз кланац
да исте корице су нам и књиге и мача.
Ни реч да изговоримо а да није ланац
у који нас веже не време, но – вековача.*

*Под истим нам именом и потомак и предак.
Уста једно зборе, а друга их жудња води.
Хоће ли бити трена да се узме предак
Кад се живи слободно – а не пева о слободи?*

Милош Вулевић

СИМБОЛИКА СВЈЕТЛОСТИ У
ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ

Из уводног монолога владике Данила

Горски вијенац почиње у тами ловћенској (*Глухо доба ноћи. Свак спава*) у којој црногорског владикау растрзају црне мисли, историјске и филозофске дилеме; над њим је небо затворено (*... светлости нема на видику целом*) од чега је дан без трунке свјетлости. У тој тами српства угашеног ријечи младог владике чују се као вапај, лелек, клетва и проклињање, али, у свему томе, присутан је протест, бунт, ту су и витезови – *који живе, доклен сунце грије*. Из те таме вјекова (*у којој Свак спава*), из монолога, протеста, прогласа младог и виспреног владике васкрсавају нови свјетови послије Косова – прво ураганским ритмом, свечаним тоном, интонацијом обзнањен у *Посвети* ослободилачки подвиг тополског, Карађорђија *бесмртног*. Свјетлосни елементи у стиховима *Посвете*:

Плам ће вјечно животорни блистат Србу твоје зубље,
све ће сјајни и чудесни у вјекове биват дубље.

садрже у себи, својој структури, оптимистичке визије и поруке српског народа.

Насупрот тами ловћенске ноћи, у свој својој величини и свјетлости, појављује се Ловћен, уз чије литице, пуне сунца и неба, пењу се слободни Црногорци носећи *крста*, знамења своје вјере. Ловћен је небу окренут, његов простор Црногорци мјере пуцњем и одјецима цефердара; најбоље се чује цефердар Томановић-Вука.. Иначе, цефердарима се не мјери само простор и вријеме (колико пута који одјекне) него и морал, етика, жеља за слободом, свој опстанак под великим и изузетно свијетлим звијездама планинским – ловћенским.

Црногорци су од малих ногу загледани у небо, свјетлост звијезда, укрштање муња које они доживљавају као неко *знаменије*, говор чуда, небеса, космоса.

Добрашин Јелић

СМРТ У ЊЕГОШЕВИМ ДЈЕЛИМА

У Његошевом дјелу смрт има два значења. Једно је оно у *Лучи микрокозма*, а друго оно које се директно описује или које произилази из остала два његова највећа дјела, *Горском вијенцу* и *Лажном цару Шћепану Малом*.

У *Лучи микрокозма*, смрт је „мрачна владалица“, средство које се стравом трчати међу људима, и чинити „страшна опустошенија“. То ће бити додатни вид казне за невјерство које је Адам, један од творчевих нижих војвода испољио према творцу, ставши на страну Сатане, у његовој побуни против творца. Али, пошто се Адам трећег дана повукао из борбе, и тиме омогућио да творац што прије оконча своју побједу над Сатаном, творац му је оставио вјечност, али му је одредио земљу, да на њој он и њему вјерни легиони проведу „рочно сужањство“, тамо гдје врлине вире из „глибине“, гдје ће њихово тијело, кад издрже казну, бити „ручак гада пузећега“, гдје ће „своју непостојност грдну“ оплакивати „у сузама и у риданију“, гдје ће један другоме бити мучитељи, а завршити своје сужањство у најтежој казни, а то је да ће за њих доћи смрт, која ће бити избавитељица – она љута трава на љуту рану:

„Смрт ћу извеш из мрачне тавнице,
на земљу је пуштит међу њима,
преодјету у разним видима:
нека стравом између њих трчи,
чинећ страшна опустошенија.
Ова ће их тирјанска царица
немилосно, с ужаснијем видом,
насилствено, по својему праву,
свободити од тешкога јарма,
те их враћати у живот духовни“
(VI пјевање, 61–70, 206).

Смрт је, дакле, мучитељица али и избавитељица, она је родитељ који своју дјецу туче – за њихово добро. Смрт је оно зло за које, док се не завршимо земаљски живот, мислимо да није добро, а кад се све заврши, покаже се да је било за човјеково добро. Ту је уграђена она народна мисао која говори да се не зна зашто неко зло може бити добро.

Ловћен: окренут небу и– поезији

Миро Вуксановић

ЊЕГОШЕВЕ СТРАДАЛНЕ
САХРАНЕ

Трагика и после смрти: шест пута су претуране и прекопаване кости највећег српског песника, без смираја и починка

Оспоравани Мештровићев Његош

У последњи дан октобра, лучиндански и новокалендарски, склопиле су се очи које су прве виделе донебесну Лучу микрокозма. Прекрстили су му руке на прсима. Мало дана је фалило да напуни тридесет и осам година. Можда је чуо, у самртној ури, како се његови гомбају и покушавају да да му оспоре изабраног наследника. Над њим је отац који је сваког свог потомка нацивео.

Његоша нису смели да носе на Ловћен као што су га, са последњег путовања, уз которске стране, на раменима изнели. Тада је с носила видео његушке црквице и дугачку кулу у кој је растао, стигао у сигурну цетињску кућу, а његова „кућа“ на Ловћену била је по свему несигурна. Могао би се газап савладати. Могао би се удар грома избећи. Могли би се ветар, магла, смута и црнило победити. Али се није смело ризиковати: да турски нож мртву главу не посече, да лопови владичанску одежду не однесу, да крст с прсију не скину, да мртав владика не погине, да свако у Црној Гори не буде осрамоћен. Сахрањен је на Цетињу. То је његова прва шрана.

Чуван је у манстирском камену, на месту свог светог стрица, у привременој гробници. После четири години пренет је на Ловћен, у цркву коју је за себе смислио, озидео и мирно с равнине гледао. Тако је Његош поново сахрањен. Мислило се – заувек.

Када је пао последњи петровићки династ, песник и краљ који је допустио да Горски вијенац први пут у Црној Гори буде објављен на стогодишњицу Његошевог рођења, као да је знао да је Вијенац одавно у „глави цијела народа“, стигла је аустроугарска војска, срушила капелу, раскопала гроб, извадила мошти, ноћу, и однела их на Цетиње. Црњански је описао како је мобилисани Србин сачувао две Његошеве кошчице. Тако је Његош трећи пут укопан. Неколико година доцније, петровићки потомак, краљ Карађорђевић, према Његошевој капелици, на њеном месту, у истом лику, подигао је нову црквицу, и у њој су, по православном обреду, на најсвечанији начин, с беседом владике који је у наше доба проглашен за свеца, још једном сахрањене кости Његошеве.

Када су Црногорци постали Црногорци, када су цетињски одборници, с мигањем с вишег и највишег места могли све, изашли су катунски племенци Његошеви, и други с њима, па су још једном срушили капелу (ено јој и сад камење у корову на подловћенским лазинама) прервали раку, извадили мошти и донели их, аустроугарским путем, опет на Цетиње, на песниково пето уповавање.

Довели су мајсторе за скраћивање планина, заждили штапин, побегли од мина, дигли хеликоптере и друге летелице, пробали на врху црквине тунел, у тунелу, усред мрака, поставили неколико стотина камених степеница, поравнали врх на којем је била капела, обурдали низ литице камен и земљу, што је зову: гробно место, довукли мештровићки маузолеј, крај њега озидали и гувно, окамењено, као и све, изнели фигуру која се мери тонама, која камени уморног и остарелог човека, при земљи, с прекрштеним ногама, загледаног доле, притиснутог великим орлом, све као што није био Његош. Њега су дубоко, у невиђен, под зигуратским камиугаоником, шести пут укопали. (Из књиге „Његош два века“, Вукотић медиа, 2013, Београд)

Трифун Ђукић

ПРЕНОС ЊЕГОШЕВИХ КОСТИЈУ

*Кад , но бјеше српски ор, о бјели
поред мора тужан крило свио,
чекајући ране да исцјели –
- бјеше облак сунце ухватио.*

*Кад с Ловћеба полећеше врани
с пустим гласом тврдих Караула,
бјеху црни настанули дани –
- бјеше гору тама притиснула.*

*Кад нам раку, огарјанства руком,
и за ћивот зликовац копаше,
бјеху горе узмукнуле муком –
- пред олтаром канђело плакаше.*

*Црна Гора у црно се свила ,
мушке груди болом се кидале,
на Ловћену тад кукаше вила –
- на гусле се струне покидале.*

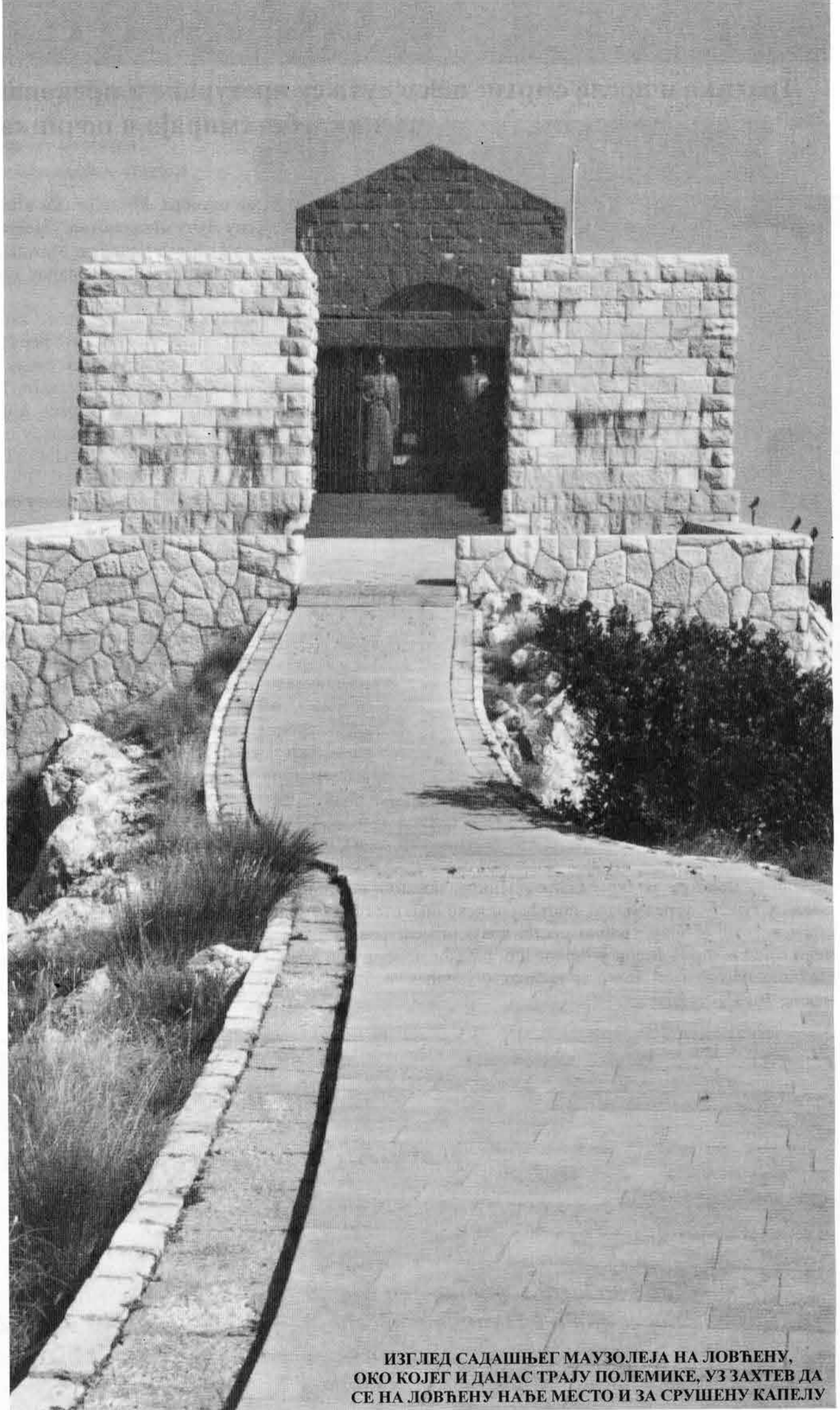
ЊЕГОШЕВА ВЕЧНА КОНАЧИШТА

Прво здање ловћенске капеле

На рушевинама капеле коју су бомбардовали
аустроугарски војници

Обновљена Његошева капела

ИЗГЛЕД САДАШЊЕГ МАУЗОЛЕЈА НА ЛОВЋЕНУ,
ОКО КОЈЕГ И ДАНАС ТРАЈУ ПОЛЕМИКЕ, УЗ ЗАХТЕВ ДА
СЕ НА ЛОВЋЕНУ НАЂЕ МЕСТО И ЗА СРУШЕНУ КАПЕЛУ